

THE IMPORTANCE OF THE DIVISION OF THE COUNTRYSIDE IN STIMULATING REGIONAL DEVELOPMENT

POMEN ČLENITEV PODEŽELJA PRI SPODBUJANJU REGIONALNEGA RAZVOJA

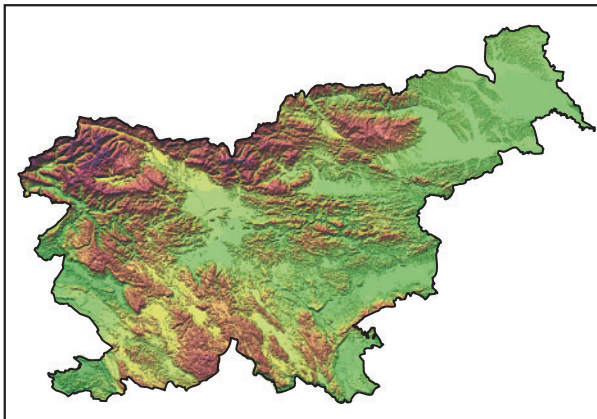
Drago Kladnik

Marjan Ravbar

Wide valley of the Krka River in the immediate vicinity of its source
(photography Jurij Senegačnik).

Široka dolina Krke v neposredni bližini njenega izvira
(fotografija Jurij Senegačnik).

The Importance of the Division of the Countryside in Stimulating Regional Development

Drago Kladnik
Marjan Ravbar

UDC: 911.6:711.3(497.4)
711.3(497.4)
COBISS: 1.01

Abstract

In this paper, the authors divide Slovenia's countryside on the basis of selected indicators combined in eight different content complexes, which they call »partial syntheses«: Natural Limitation Factors, Land and Agricultural Systems, Property Conditions, Population Characteristics, Characteristics of Economic Efficiency, Personal Infrastructure, Frontier Status, and Agricultural Burdening of the Environment. The partial syntheses are the basis of an integral synthesis with five distinct levels of countryside development.

In the second part of the paper, the importance of the division of the countryside is presented from the viewpoint of providing diverse forms of assistance to ensure its coordinated development, as well as from the viewpoint of monitoring indicators of deviations from the desired impacts of regional development to which the term »regional disparities« refers.

KEY WORDS: Slovenia, countryside, regionalization, regional development, regional disparities.

The editorialship received this paper for publishing in May 29th 2003.

Addresses:

Drago Kladnik, M. Sc.

Anton Melik Geographical institute SRC SASA
Gosposka ulica 13
SI – 1000 Ljubljana
Slovenia
Phone: +386 (1) 200 27 31
Fax: +386 (1) 200 27 34
E-mail: Drago.Kladnik@zrc-sazu.si

Marjan Ravbar, Ph. D.

Anton Melik Geographical institute SRC SASA
Gosposka ulica 13
SI – 1000 Ljubljana
Slovenia
Phone: +386 (1) 200 27 23
Fax: +386 (1) 200 27 34
E-mail: Marjan.Ravbar@zrc-sazu.si

Contents

1	Introduction	12
2	Assessment of the Countryside	12
2.1	Selection of Indicators and the Process of Assessment	12
2.2	Results of Assessment with Emphasis on Partial Syntheses	16
2.3	Results of Assessment with Emphasis on Integral Synthesis	23
3	Starting Points, Objectives, and Measures for the Coordinated Development of the Countryside	29
4	Conclusion	33
5	Bibliography and Sources	33

Table 1: Employed indicators of regional development.

Development forces in the countryside	Standards	Selection of indicators
Natural limitation factors	<ul style="list-style-type: none"> • Natural resources • Limitation factors 	<ul style="list-style-type: none"> • Average altitude of settlement land • Average slope of surface area • Karstified areas • Wetland areas • Flood areas • Areas affected by drought in 1999 • Areas with distinct temperature inversion affected by frost • Areas exposed to strong winds
Land and agricultural systems	<ul style="list-style-type: none"> • Land structure 	<ul style="list-style-type: none"> • Percentage of farming land of all land in 1994 • Type of agricultural system in 1985
Property conditions	<ul style="list-style-type: none"> • Property structure • Land fragmentation 	<ul style="list-style-type: none"> • Average size of all cultivated land in 1991 • Average size of arable land cultivated in 1991 • Average size of parcels in 1994
Population structure	<ul style="list-style-type: none"> • Demographic structure • Social structure • Economic structure 	<ul style="list-style-type: none"> • Change in population between 1961 and 1996 • Change in population between 1981 and 1996 • Index of aging 1991 • Migration balance 1982–1998 • Percentage of rural population in 1991 • Percentage of households engaged in farming of all households in 1991
Economic efficiency	<ul style="list-style-type: none"> • Economic power • Unemployment • Economic-geographical structure • Employment in agriculture 	<ul style="list-style-type: none"> • Economic success of economy (gross added value per capita) 1999 • Number of businesses per 1,000 inhabitants in 1999 • Percentage of private companies in 1999 • Gross base for income tax per capita in 1999 • Percentage of unemployed in 1999 • Density of population per km² + density of working places in 1996 • Percentage of daily commuters 1999 • Percentage of active rural population of entire active population in 1991
Personal infrastructure	<ul style="list-style-type: none"> • Education structure 	<ul style="list-style-type: none"> • Percentage of population with secondary, college, and university education in 1991 • Number of students per 1,000 inhabitants in 1997
Frontier status	<ul style="list-style-type: none"> • Less developed frontier regions 	<ul style="list-style-type: none"> • Developmentally limited frontier regions along Croatian border
State of the environment	<ul style="list-style-type: none"> • Agricultural burdening of environment 	<ul style="list-style-type: none"> • Agricultural burdening of environment from dispersed sources • Localized burdening of environment

Because from the perspective of production orientation, the countryside is still primarily an area important for agriculture, particularly if we see it from the point of view of expansion, agriculture – which is important economically and socially as well as being an exclusive maintainer of the cultural landscape – has a special place in the system of assessment. Natural conditions are evaluated largely from its perspective as well since other activities can adapt to them in a different, sometimes even completely contrary manner. Since we are viewing the countryside through the prism of the needs for integral, coordinated development, we included in our assessment a number of indicators of the level of development and of development potentials. Because agricultural and non-agricultural activities are in a certain contradiction, the relationships between them are not simple, which is also evident in the system of assessment.

PARAMETER

POINTS, CLASS, FREQUENCY

PARAMETER	POINTS, CLASS, FREQUENCY	POINTS, CLASS, FREQUENCY	POINTS, CLASS, FREQUENCY	POINTS, CLASS, FREQUENCY	POINTS, CLASS, FREQUENCY
SURFACE ALTITUDE (in metres)	1 = 0 to 250	2 = 250 to 500	3 = 500 to 750	4 = 750 to 1000	5 = 1000 and more
Number of settlements	1130	3089	1305	314	115
SURFACE INCLINATION (in degrees)	1 = do 5	2 = od 5 do 10	3 = od 10 do 16	4 = od 16 do 22	5 = nad 22
Number of settlements	1106	1679	1866	942	360
SURFACE KARSTIFICATION	0 = no appearance	1 = weak	2 = moderate	3 = distinct	
Number of settlements	4637	255	563	498	
WETLANDS	0 = no	2 = yes			
Number of settlements	5704	249			
FLOODS	0 = no	3 = yes			
Number of settlements	5476	477			
DROUGHT	0 = no appearance	1 = weak consequences	2 = moderate consequences	3 = strong consequences	
Number of settlements	607	1196	1624	2526	
TEMPERATURE INVERSION	0 = no	2 = yes			
Number of settlements	5016	937			
EXPOSURE TO STRONG WINDS	0 = not exposed	1 = moderately exposed	2 = strongly exposed	3 = extremely exposed	
Number of settlements	5378	352	194	29	
Partial synthesis 1: Natural limitation factors	less than 7 points	7 points	8 points	9 points	more than 9 points
Number of settlements	982	1314	1432	1013	1212
SHARE OF AGRICULTURAL LAND (in %)	4 = 0 to 38.88	3 = 38.88 to 51.87	2 = 51.88 to 64.87	1 = 64.87 and more	
Number of settlements	1824	1580	1177	1372	
EVALUATION OF AGRICULTURAL SYSTEMS	1 = extremely intensive	2 = very intensive	3 = intensive	4 = moderately intensive	5 = less intensive
Number of settlements	98	762	1102	575	3327
Partial synthesis 2: Land and agricultural systems	less than 6 points	6 points	7 points	8 points	more than 8 points
Number of settlements	1519	1007	962	1029	1436
FARM SIZE (in heclars)	4 = 0 to 6.12	3 = 6.12 to 8.16	2 = 8.17 to 10.21	1 = 10.21 and more	
Number of settlements	2917	826	697	1513	
AVERAGE AREA OF ARABLE LAND PER FARM (in hectares)	4 = 0 to 2.33	3 = 2.33 to 3.10	2 = 3.11 to 3.88	1 = 3.88 and more	
Number of settlements	2285	1016	1146	1506	
AVERAGE PARCEL SIZE (in heclars)	4 = 0 to 0.35	3 = 0.35 to 0.46	2 = 0.47 to 0.59	1 = 0.59 and more	
Number of settlements	2926	1334	571	1122	
Partial synthesis 3: Property conditions	0 to 6 points	6 to 7 points	8 to 9 points	10 to 11 points	12 points
Number of settlements	1215	935	1001	1379	1423
POPULATION SHIFTS IN THE PERIOD 1961/96	4 = 0.01 to 0.80	3 = 0.80 to 1.06	2 = 1.07 to 1.33	1 = 1.33 and more	
Number of settlements	2316	1888	973	776	
POPULATION SHIFTS IN THE PERIOD 1981/96	4 = 0.01 to 0.76	3 = 0.76 to 1.01	2 = 1.02 to 1.27	1 = 1.27 and more	
Number of settlements	656	2640	2071	586	
INDEX OF AGING	1 = 0 to 50	2 = 50 to 70	3 = 71 to 100	4 = 100 and more	
Number of settlements	1543	1680	1272	1458	
MIGRATION BALANCE	4 = more than -15.4	3 = -15.4 to 0	2 = 0.1 to 16.5	1 = 16.5 and more	
Number of settlements	874	2043	2136	900	
SHARE OF RURAL POPULATION (in %)	1 = 0.01 to 7.00	2 = 7.00 to 15.00	3 = 15.01 to 25.00	4 = 25.00 and more	
Number of settlements	1360	1427	1429	1737	
SHARE OF HOUSEHOLDS ENGAGED IN FARMING (in %)	1 = 0.01 to 45.80	2 = 45.80 to 61.00	3 = 61.01 to 76.30	4 = 76.30 and more	
Number of settlements	1573	1062	1449	1869	

Table 2: Parameters and synthetic values.

PARAMETER	POINTS	CLASS	FREQUENCY
Partial synthesis 4: Population characteristics	less than 10 points	10 to 12 points	13 to 15 points
Number of settlements	592	831	1246
GROSS ADDED VALUE PER CAPITA (in SIT)	4 = 0 to 457.05	3 = 457.05 to 914.09	2 = 914.19 to 1828.20
Number of settlements	3141	1891	854
NUMBER OF BUSINESSES (per 1000 inhabitants)	1 = 0.01 to 8.90	2 = 8.90 to 11.86	3 = 11.87 to 14.83
Number of settlements	1542	1718	1275
SHARE OF PRIVATE COMPANIES (in %)	4 = 0.01 to 35.14	3 = 35.14 to 46.84	2 = 46.85 to 58.56
Number of settlements	654	1600	2765
GROSS BASE FOR INCOME TAX PER CAPITA (in SIT)	4 = 0 to 322003	3 = 322003 to 829340	2 = 829340 to 1033375
Number of settlements	1097	3483	1280
SHARE OF UNEMPLOYED (in %)	1 = 0.1 to 10.17	2 = 10.17 to 13.56	3 = 13.57 to 16.95
Number of settlements	2051	1316	1401
DENSITY OF POPULATION + DENSITY OF WORKING PLACES (per square kilometer)	4 = 0.1 to 30.00	3 = 30.00 to 60.00	2 = 60.01 to 120.00
Number of settlements	1777	1413	1427
SHARE OF DAILY COMMUTERS (in %)	1 = 0.01 to 31.05	2 = 31.05 to 41.39	3 = 41.40 to 51.74
Number of settlements	1558	992	590
SHARE OF ACTIVE RURAL POPULATION (in %)	1 = 0.01 to 10.00	2 = 10.00 to 25.00	3 = 25.01 to 40.00
Number of settlements	1279	1746	1512
Partial synthesis 5: Characteristics of economic efficiency	less than 19 points	19 to 20 points	21 to 22 points
Number of settlements	1612	950	1023
SHARE OF POPULATION WITH SECONDARY, COLLEGE, AND UNIVERSITY EDUCATION (in %)	4 = 0.01 to 25.00	3 = 25.00 to 35.01	2 = 35.01 to 45.00
Number of settlements	1470	1520	1403
NUMBER OF STUDENTS PER 1,000 INHABITANTS	4 = 0 to 15	3 = 15 to 20	2 = 21 to 25
Number of settlements	812	1872	1709
Partial synthesis 6: Personal infrastructure	less than 4 points	4 points	5 points
Number of settlements	1363	1191	1310
DEVELOPMENT LIMITATIONS ALONG CROATIAN BORDER	0 = no	3 = yes	
Number of settlements	4686	1267	
Partial synthesis 7: Frontier status	0 points	3 points	
Number of settlements	4686	1267	
AGRICULTURAL BURDENING OF ENVIRONMENT FROM DISPERSED SOURCES	1 = insignificant	2 = weak	3 = moderate
Number of settlements	1234	1993	851
FOCUSSED AGRICULTURAL BURDENING OF ENVIRONMENT	0 = no appearance	1 = big poultry farm	2 = big cattle farm
Number of settlements	5865	36	41
Partial synthesis 8: Agricultural burdening of the environment	1 point	2 points	3 points
Number of settlements	1226	1977	843
Overall synthesis: Development forces in the countryside	less than 62 points	62 to 66 points	67 to 71 points
Number of settlements	1344	1023	1318
			72 to 76 points
			more than 76 points
			1129
			1139

The principal aim of the assessment presented here is an attempt at perceiving and evaluating not only development disparities but also their internal differentiation, which is the consequence of the diversity of Slovene regions and the adaptation of natural, economic, and social (living) conditions to the standards offered by urban centers. Such an approach allows the perception of the minute regional differences so characteristic of Slovenia. The indicators are selected on the level of settlements, cadastral municipalities, municipalities, natural regions, and in cases of limiting agricultural factors, flat closed polygons with representations of specific phenomena where individual levels of databases are reciprocally linked in a comparable union of spatial phenomena and processes.

For several indicators, we only tried to establish their presence, which, considering ponderers, formed a basis for further evaluation; for the majority, we defined a gradation of size, and for some we calculated the relationship to the national average. Deviations were assessed by classification into classes: (1) strong above-average deviation (index of deviation exceeds the value 125%), (2) above-average deviation (from 101% to 124%), (3) below-average deviation (from 75% to 100%), and (4) strong below-average deviation (index of deviation is smaller than the value 75%). A complex assessment was made by determining the occurrence of individual groups of parameters, by their appropriate pondering, and by summing up the established individual values.

The main parameters of the selected indicators and the calculated partial syntheses and final assessment are presented in Table 2. In the table, the border values of classes are stated for each indicator and all syntheses in the upper line, and in the lower line, the frequency distribution, that is the number of settlements, which are ranked in individual classes. We strove for analytical indicators to be, as a rule, divided into four classes and for the results of partial syntheses and the final result to be, as a rule, divided into five classes.

Individual indicators could, considering only their maximum values, contribute from 2 to 5 points, occasionally 6, but mostly 4 points in the system of assessment. The system is designed so that, regardless of the actual numeric values of a phenomenon, higher values always illustrate poorer conditions and lower values illustrate better conditions. For this reason, the orientation of point values is reciprocal: at one time, the number of points with increased absolute and relative numerical values rises, and at another, it falls. As a rule, the classes are formed so that the ranges of numerical or point values within them are the same. The exceptions are the evaluation of the majority of the natural, largely limitation factors; the evaluation of the frontier status, which is itself a synthesized indicator; and the evaluation of the agricultural burdening of the environment that is estimated on the basis of detailed research which provides concrete numerical values.

2.2 Results of Assessment with Emphasis on Partial Syntheses

Natural Limitation Factors are the sum of partial evaluations of altitude, surface slope, karstification, the presence of wetland and flood areas, effects of droughts, the occurrence of temperature inversions in concave relief forms, and the evaluation of the negative effects of the wind (only the negative effects of regular strong winds such as the bora on agricultural production are considered, and not the consequences of storm winds that can occur anywhere at any time and cannot be anticipated).

The least favourable natural conditions are in the high mountains of the Julian Alps, Karavanke Mountains, and Kamniške-Savinjske Alps, on the Pohorje and eastern part of the Kozjak mountain ranges, in the higher parts of the Posavsko mountains, and in many places in the area of the Dinaric karst world, including a unfavourable serried area in the south of the country along the border with Croatia and its hinterland. Poor conditions also occur in Podgorje Kras and Divača Kras, and in the Podgrad valley system; larger serried areas with unfavourable conditions are also found in the Banjšice, Trnovski gozd, Hrušica, Javorniki, and Snežnik mountain areas, the Bloke plateau, Loški potok, and in the Kočevsko mountains, from where a belt of poor conditions continues to the higher western part of the Gorjanci mountain range. Due to flooding and the more frequent occurrence of temperature inversions, which significantly increases the possibility of frost, the class with the poorest conditions also includes the greater part of the area of valley systems

with karst poljes. The most favourable natural conditions are found in gravel plains of northeastern Slovenia, in the east of Goričko and Slovenske gorice, in the river valleys of eastern Dolenjska and upper Posavje, and especially in the northern and central parts of the Ljubljana Basin (Kranjsko polje, Sorško polje, and Ljubljansko polje). Favourable conditions are also found at the mouth of the Vipava Valley and in its upper part, in Goriška brda, in southwest part of the Ljubljana Barje moor, in the central part of Bela krajina, and – somewhat surprisingly – even in places along the bottom of the upper Drava Valley and the Meža Valley in Slovene Carinthia.

The partial synthesis *Land and Agricultural Systems* is entirely the reflection of the intensity of agriculture and therefore reflects the suitability of the natural conditions for agriculture. We established it through an assessment of the percentage of farming land (cultivated fields, gardens, meadows, orchards, vineyards, pastures, and reed beds, which totaled 51.9% of the country in 1994 according to cadastral data) and the evaluation of agricultural systems (Vrišer, 1998), which we ranked according to the level of intensity. In the evaluation, an indirect defined role is also played by the high level of urban build-up, due to which the percentage of arable land in the area of large cities is much lower than it would be otherwise. The absolute dominance of forest and barren ground brought as much as 6 points to individual mountainous and hilly areas where the peak areas of Pohorje, the highest parts of the Julian Alps and the Kamniške-Savinjske Alps, Kočevski Rog, and the Gorjanci mountain range stand out in particular. The occurrence of this category depends to a large degree on the shape and extent of the territory of each settlement.

Due to the interdependence of natural conditions and the intensity of agricultural land use, the favourable and unfavourable areas on the maps of the two partial syntheses overlap to a large extent. Because the agricultural systems in northeastern Slovenia are most intensive and because this area has the least forest, the areas of intensive agricultural land use are distinctly serried here. Such areas also appear on the floor of the Celje Basin (hop-growing!), in the north of Dolenjska and Posavje (winegrowing, fruit-growing), and in many places in submediterranean Slovenia. Natural landscape units with the most intensive agricultural land use that stand out include Goriška brda, the larger part of Koprška brda, and the Vipava Valley; in all these areas, winegrowing plays an above-average role and in some places is supplemented by the root crop-fodder subsystem.

For the evaluation of *Property Conditions*, we used three indicators: the size of the property (including forests), the average area of cultivated land owned by farming households, and the average size of parcels.

The characteristics of these parameters are in relatively close inverse correlation with the favourability of natural conditions. This is understandable as it takes substantially greater effort to achieve a satisfactory income in poor conditions than in more favourable conditions. Simultaneously, the sales routes for agricultural products in the vicinity of larger towns and cities are substantially easier, smoother, and more diverse than in more distant, poorly accessible areas where self-sufficiency farming still plays an important role in many places. For this reason, property conditions in areas of naturally more favourable conditions are substantially poorer than in mountainous and hilly areas where work in the forest in many cases contributes a significant part of the income of relatively large farms. The farms in areas with favourable conditions and more intensive forms of farming are on the average smaller and more fragmented. The average size of the parcels is also smaller, which can be attributed to the greater occurrence of small building parcels and the greater fragmentation of cultivated land.

The evaluation of *Population Characteristics* is a complex task. For the needs of the partial and integral synthesizing, we selected from the multitude of possible indicators the changes in population from 1961 to 1996 and from 1981 to 1996 (two periods were necessary due to the fundamental reversal of demographic trends at the beginning of the 1980's), the age index (this shows the ratio between the younger generation aged up to 20 and the older generation of 60 and more years old), the migration balance between 1982 and 1998 (ratio between immigrants and emigrants to and from a certain place during this period), the percentage of rural population (which on one hand reflects the importance of farming and on the other, transportation distance without the possibility of employment in non-agricultural activities), and the percentage of households living on farms.

A study of the map of partial synthesis 4 reveals that conditions in Slovenia are relatively complicated, which is confirmed by the considerable mixture of classes of different categories. In spite of this, it is possible to draw the conclusion that demographic conditions are worrying mainly in the mountainous and hilly regions of western Slovenia, Brkini and eastern Kopraska brda, the upper parts of the valleys in the Kamniške-Savinjske Alps, the southern foothills of Pohorje, Kozjak, Slovenske gorice, all of the Goričko and Haloze regions, Kozjansko and Bizeljsko, many places in the heart of Dolenjska, Bloke, and areas along the southeastern section of the Slovene-Croatian border. The most favourable demographic conditions are in the Ljubljana Basin region where the »tentacles« stretched by the attractive force of Ljubljana toward the outskirts are clearly evident. Ljubljana daily provides employment for numerous commuters from the nearby and also relatively distant surroundings. Favourable demographic conditions are also found in the vicinity of larger employment centers such as Velenje, Ptuj, Murska Sobota, Novo mesto, Črnomelj, and Kočevje, in Nova Gorica and its immediate hinterland, and in the area of coastal towns and their immediate hinterland.

The evaluation of *Economic Efficiency* is also complex and is based on a system of eight indicators, six of which reveal the averages on the municipality level (gross added value per inhabitant, density of businesses, percentage of private companies, gross base for taxable income per taxpayer, percentage of unemployed, and the percentage of commuters among all employed persons), while only two reveal the averages on the level of settlements (combined indicators of density of settling and density of work places per km², and the percentage of active rural population).

The results of the evaluation divide Slovenia quite clearly into eastern and western halves. Characteristic for the western half are favourable economic conditions in spatially serried areas (exceptions include Tolminsko hribovje, Polhograjsko hribovje and Rovtarsko hribovje, Goriška brda, the upper part of the Vipava Valley, Divača Kras, the Podgrajsko valley system, Brkini, Bloke, and Loški potok), and for the eastern half, unfavourable economic conditions, also in spatially serried areas. The relatively uniform pattern here is broken in the northeast by individual islands with more favourable economic features (the areas of Murska Sobota, Maribor, Ptuj, Slovenske Konjice, Velenje, Slovenj Gradec, Celje, and Rogaška Slatina). In the south, with the exception of the large Novo mesto island and several smaller regions that show positive signs (around Ribnica, Kočevje, Metlika, and Črnomelj), it is possible to see considerable spatial incongruities or the intermixed occurrence of individual classes within shorter distances.

An adequately educated population will play an important role in the realization of development policy. Knowledge in general is imperative for the future – including Slovenia's future – and for this reason we decided to include it as a special development factor and as an indicator of the current level of development. Because of the indispensable role of a suitably educated population in the realization of development components, we labelled the two indicators used *Personal Infrastructure* (the percentage of people above 14 years of age with at least secondary education and the number of students per 1000 inhabitants, data which was recently available and only for municipalities).

Inspection of the map of personal infrastructure and a comparison with the map of economic efficiency reveal a close interdependency or intertwinement between the two development forces. In places where the education structure is above average favourable, the economic results are also better and vice versa. Western Slovenia therefore presents a much better picture than eastern Slovenia where almost the entire southern part of the country is problematic. The level of education is considerably higher in the cities than it is in the countryside.

Affecting development is also the unique indicator of *Frontier status*, the result of the seventh partial synthesis. In dealing with this factor, we deliberately took into consideration only those areas along the newly established national border with the Republic of Croatia. With the imminent inclusion of Slovenia in the European Union, these will remain the only classic frontier areas in the country. Unlike Slovenia's other border areas, adequate cross-border cooperation has not yet been established here. Other regions that have had frontier locations for several decades have managed to establish such cooperation, and the regions along borders without natural obstacles in particular have succeeded gradually in transforming their frontier locations into an important developmental advantage.

In the evaluation we only included those regions along the Croatian border where interruptions in the development are characteristic. They are determined as the result of synthesizing five indicators (*Official Gazette*, June 2000), and for this reason this indicator is inherently synthetic:

- gross taxable income per capita is at most 80% of the national average;
- the level of registered unemployed in the last three years exceeds the national average by at least 20%;
- the proportion of the active population working in agriculture in the last three years exceeds the national average by at least 20%;
- areas with limitation factors exceeds half of the area of municipalities where the population has decreased in the last decade;
- areas along the borders with Italy, Austria, and Hungary if more than half of the territory of the municipality is within the ten-kilometer border belt and at the same time the population of the municipality has decreased in the ten years and the areas bordering Croatia if more than half of the territory of the municipality is within the ten-kilometer border belt.

The latest research indicates that we can no longer ignore the *Agricultural Burdening of the Environment* in Slovenia. According to the number of sources of pollution and to the amount of surface area polluted, agriculture is a central indicator of the burdening of the environment in the countryside. There is an ever-increasing amount of data on the impact of agriculture on the environment, both indirect (Lampič, 2000; Radinja, 1996, 1997; Rejec Brancelj, 1999, 2000) and direct (measurements; Lobnik et al., 1992). We distinguish agricultural burdening of the environment from dispersed sources and burdening of the environment from localized sources. The former is the consequence of above-average size and spatial fragmentation of land (Kladnik, 1999). For the evaluation, we only considered the annual nitrate inputs of animal origin, expressed in kilograms per hectare of land. Farmers also introduce nitrogen into the ground with both organic and chemical fertilizers. On average, however, Slovene farmers still introduce more nitrogen with manure or (to a lesser degree) with liquid manure than with chemical fertilizers. Only the flatland regions differ slightly from the general pattern, where the percentage of nitrogen from animal manure is only just over fifty percent. The ratio between the two sources is therefore almost 1 : 1, while for other types of landscape the ratio is heavily weighted in favour of nitrates from animal manure and can be as much as 4 : 1.

Localized agricultural burdening of the environment is concentrated in Kranjsko-Sorško polje, Dravsko-Ptujsko polje, and Prekmurje. On the partial synthesis map, the two forms of agricultural burdening of the environment are combined. Agricultural burdening of the environment is most distinct in Goričko, the Pomurje plain, the bottom of the Ščavnica Valley, individual areas of Dravsko-Ptujsko polje, in the settlements on the bottom of the Mislinjska and upper Drava valleys, on the margins of Pohorje, and in the Celje Basin. It is very great in all of Kranjsko-Sorško polje, and sporadically as well in some places in the Dolenjska and Ribniško-Kočevsko valley systems and Krško-Brežiško polje.

2.3 Results of Assessment with Emphasis on Integral Synthesis

An integral evaluation was carried out using five synthesis classes. An inspection of the map indicates that the decisive factors of the ascertained level of development of our countryside are economic efficiency and personal infrastructure. It is hard to claim that this is the result of »overweighting« since their collective weight in the entire system of evaluation only reaches one third. We would sooner draw the conclusion that in the period since World War II, Slovenes have managed to adapt well to the natural conditions, particularly to the less favourable circumstances, while in the same period agriculture lost its significance as the decisive development factor. Although present in every region, agriculture is merely a much-needed factor in maintaining a suitable balance in preserving the cultural landscape. And that it plays even this role with less sensitivity is confirmed by its increasing role in the burdening of the environment. At least partially, this can be blamed on the lack of awareness and insufficient education among farmers who in their desire for better incomes from (too) small farms exaggerate the use of chemical fertilizers, pesticides, and – in stock-breeding until recently – commercial animal feeds.

The synthesized evaluation indicates that our most problematic regions in terms of development are upper Posočje, parts of Škofjeloško hribovje, Goriška brda, the upper Vipava Valley, Brkini, Podgorje Kras, the southern part of the Notranjska valley system, Bloke, Loški potok with the Draga Valley, Pokolpje, Kočevsko mountains, Bela krajina, Gorjanci with Podgorje, central Dolenjska, the Posavsko mountains, the upper Savinja Valley, upper Pomežje, Pohorje, Kozjak, Slovenske gorice, all of Pomurje, Haloze, Dravinjske gorice, Kozjansko, Bizeljsko, Krško gričevje, Raduljsko hribovje, and the greater part of Posavje.

Very below-average developed countryside covers 18.6% of the territory of Slovenia (Map 9). Only 7.1% of the population lives here, while something over 60% lives in regions of heavily above-average developed countryside. The increase of development problems has aggravated the demographic situation. Thus, the population in very below-average developed countryside regions decreased by one quarter between 1961 and 1996 while at the same time increased by more than one half in the above-average developed countryside regions.

3 Starting Points, Objectives, and Measures for the Coordinated Development of the Countryside

Slovenia's countryside occupies two thirds of the territory of the country, on which one third of the population lives. Slovenia's entry into the European Union brings further challenges for the countryside and for the agriculture linked with it. The synthetic survey of advantages (potentials) and weaknesses of Slovenia in the primary sector offers the following picture:

Table 3: Survey of advantages and weaknesses of Slovenia in the primary sector.

Advantages and opportunities	Weaknesses and dangers
<ul style="list-style-type: none"> • For the time being, balanced and sufficiently diverse agriculture and forestry; • relatively well developed agricultural infrastructure; • relatively good preservation of cultural landscape; • additional employment due to part-time farming lifestyle and with it, a lesser socially threatened population; • good possibilities for the introduction of organic farming, which could bridge problems due to great land fragmentation; • large forest riches and its large ecological importance. 	<ul style="list-style-type: none"> • Poor quality farm land or modest percentage of cultivable land; • very fragmented property and weak competitive capacity with joining the European Union; • agriculture still has important self-sufficiency role; • relatively high level of agricultural burdening of the environment; • high percentage of the land is subject to social fallow, grassing over, and afforestation; • extent of consolidation, drainage, and irrigation of land is modest and lags far behind requirements; • overgrowth by forest of lesser value, poor exploitation of wood; • considerable damage to forests due to pollution and pests.

The first programs for the development of the countryside appeared in the 1970's. They were sector-planned and oriented primarily toward supporting the industrialization of the countryside and the improvement of the infrastructure in an attempt to reduce the isolation of rural areas. Today, we can view this as a traditional (exogenous, descending from above) policy based on the transfer of technologies and capital with the help of central (republic) structural mechanisms (administrative, social, economic, cultural ...) that tried to encourage local activities. We distinguish several variants of descending measures:

- administrative measures based on government initiatives with the consent of local authorities;
- descending measures that trigger subsequent ascendant steps in the direction of endogenous development.

The traditional instruments of regional policy soon proved insufficient, except in the conjuncture period (1970–1980) (Klemenčič V., Ravbar, 1997a and 1997b), partly because there was none of the necessary coordination between the measures of regional and other policies (agricultural, industrial, employment ...) and partly because regional policy in the countryside paid too little attention to the gap between the natural conditions and the »non-economic« functions of the countryside (demographic, social, cultural, educa-

tional, environmental, etc.). In the 1990's, there were attempts to improve the agrarian structure with the help of the *Integral Development of the Countryside and Village Renovation* program implemented by the Ministry of Agriculture, Food, and Forestry since 1991. This program, which included the local population in its development projects with the aim of jointly creating its own development philosophy, had the goal of improving the living conditions of the people living in the countryside and introducing new, modern activities to the countryside that would increase the possibilities of the local population to sell their farm products directly and thereby achieve better income. With the help of the government policy, the principal starting points were established: the protection of the local specific appearance of settlements, the preservation of the attractiveness of the countryside and its identification values, and the improvement of housing conditions through renovations and the conversion of existing buildings. A step forward and an upgrade to this process was the foundation of the Agency for Regional Development and the Fund for the Preservation of the Settling of the Slovene Countryside, which with their development mechanisms ensure the implementation of development programs.

Together with the encouragement of the development in the countryside, the awareness of the need to protect the local environment gradually grew as well. The need for empirical analyses of the causes of lagging behind in development in specific fields and the search for its causes became evident. The path led to a search for »internal« reasons. Development goals were oriented toward the exploitation of local resources and ideas adapted to the existing conditions. Thus, toward the end of the 1990's, variations of modern endogenous (ascendance) policies began to gain importance, which, with the help of the comparison of development advantages and weaknesses, are based on the recognition of the special features of small, functionally uniform areas. This period was followed by the assessment of local resources and their incorporation with institutional resources. The basic assessment of local resources was later followed by divisions relative to the method of their implementation (Koščak, 1999):

- the sector (vertical) approach is simpler because it needs less coordination and cooperation; programs with better development perspectives have priority;
- the territorial (horizontal) approach to the coordinated development of a specific area is more demanding because as a rule it requires the simultaneous coordination of the heterogeneous priorities of the sectors.

The goals of endogenous development (Scheer, 1990, cited in Markeš, 1996) are:

- deliberate selection of economic and geographical advantages of development concepts;
- creation of plans that are quickly adaptable and specialized;
- promotion of new cooperational and organizational forms of partnership;
- provision of human resources and a focus on quality;
- protection of the quality of the environment.

Table 4: Forms of stimulation of regional development in the countryside.

Forms of stimulation	Old	New
form of activity	directed and imposed »from the top down« and intruded	simultaneous coordination of »top-down« and »bottom-top« orientations
flexibility	rigidly planned measures with the goal of ensuring the legitimacy of the measures	flexible vision with possibilities of additional coordination
principal development strategy	economic growth	balanced development
development mechanisms	government institutions and administration	partner associations
objectives	regional plan based on land use	regional strategy and sector measures
formation of national project	static regions defined by the government	flexible approach including cross-border orientation
methods of stimulation	government-supervised inter-regional division of funds	coordinated »portfolio« divided among endogenous and exogenous development potentials

As a rule, the concepts of endogenous policy of the countryside development are quite complex. Thorough the activation of local potentials, their principal objective is the reduction of dependency on other regions (Markeš, 1996).

Endogenous policies too are known to have several snares (Koščak, 1999):

- endogenous measures are so radical in their autonomy that there is a danger of self-destruction;
- they are only capable of preserving their originality and identity with the help of higher levels of decision-making (with financial resources);
- originally endogenous measures in their later phase of formation intertwine with the plans of large economic institutions (large companies, multinational companies).

The principal features of older and later forms of stimulation of the development in the countryside are shown in Table 4.

The classic policies of regional development introduced in the 1970's were aimed primarily at the formation of various economic or »compensational« mechanisms in the sphere of social policy and at the equalization of the standard of living. They also contained spatially relevant elements such as investments in the transportation and communal infrastructure, in the field of agrarian policy, etc. Along with functions in the settlement network, dedicated land use, and demographic and economic indicators of development, indicators of the development of the social standard, indicators of infrastructural facilities and services, etc., were soon employed in determining the content of the promotion of regional development.

Modern views on invigorating countryside regions are linked with building innovation-oriented regional structures aimed at:

- diversifying activities in countryside regions, in particular developing environmentally-friendly tourism;
- increasing the functional diversity of countryside settlements as factors of attraction for economic impulses and thereby decreasing the need for daily commuting to work over longer distances;
- improving access to telecommunication services and adaptation of tariffs;
- improving access with effective subsidies to public transportation in mountainous, hilly, karst, and border regions;
- improving the economic structure, particularly from the viewpoint of eliminating the prevailing dependence on a single industry or on agriculture;
- using sustainable or recyclable sources of energy;
- forming preventive strategies for the renovation of the architectural heritage;
- forming appropriate strategies to prevent land speculation;
- assisting in the development of the endogenous potentials in the countryside;
- promoting mutual cooperation among (too) small municipalities in providing suitable infrastructure (personal, technical, communal, and institutional);
- eliminating the causes of the depopulation of the countryside;
- creating and providing industrial and other production jobs in the countryside, which also means providing suitable land for small manufacturing and industry;
- maintaining the minimum facilities and services of local centers;
- establishing partnerships between the cities and the countryside;
- providing economically independent, efficient, and especially permanence-oriented natural management of farm land and other green surface areas;
- providing balanced farming and the introduction and consideration of ecological standards in countryside regions.

The successful transformation of the countryside is one of the key factors for Slovenia's inclusion in European integration streams. This not only depends on the stabilization of demographic conditions in the countryside but above all represents a framework for various scenarios in the field of selecting socioeconomic activities. The adaptation of agricultural policy is therefore vitally linked to the structural transformation of the countryside. Empirical research showed that in the critical period following World War II the population of Slovenia's countryside reacted either by migration or with passive (in most cases with no

prospects) endurance in their home environment. For the preservation of the functionality of the countryside, which is also one of the strategic objectives of Slovene agriculture, the preservation of a permanent population in the countryside is of great importance.

On the basis of theoretical assumptions, we produced a matrix table, which is an attempt to synthesize and present possible ways to overcome regional disparities in the Slovene countryside. It is based on the formation of starting points for preparing feasible measures and strategies. It is necessary to create development scenarios that unlike the currently prevailing passive approach would enable active reforms in countryside regions with development problems. The passive approach means the continued strengthening of large centers with better infrastructural facilities and services, which only attracts the population of economically weaker regions and indirectly leads to new streams of migration.

For the countryside, establishing partnerships between the cities and the countryside and the diversification of these regions is important, which means:

- the formation of small, innovative, and adaptable »management« regions, including for agricultural activities;
- the creation of permanent bodies or associations for strengthening links and developing awareness and integrative capabilities through joint tasks;
- a regional policy based on economic success (considering the needs for restructuring peripheral regions in accordance with the criteria of harmonious regional development and need for (re)evaluating development mainly in mountainous areas;
- a regional policy based on the transfer of knowledge (innovation centers, cooperation agencies);
- the improvement of the competitive capabilities of the countryside and application of mechanisms to link the countryside into a uniform system;
- the revitalization of demographically threatened regions;

Table 5: Example of possible solution to emigration as one of the problem complexes in the countryside.

Problem	Goal	Measures	Implementer/instruments
• Emigration	<ul style="list-style-type: none"> • supporting family farms and preserving agricultural land with corresponding production potentials; • long-term preservation of settlement areas. 	<ul style="list-style-type: none"> • financial compensation for the preservation of farm land to ensure the maintenance of the cultural function and balanced (ecological) impacts; • ensuring balanced farm land (priority areas); • enhancement of agricultural infrastructure to maintain settlement in mountainous, karst, hilly, and frontier regions; • preserving the cultural landscape. 	<ul style="list-style-type: none"> • government/regional associations/municipalities; • agricultural counseling service; • funds/agencies for the promotion of regional development.
• Depopulation and the destruction of countryside settlement structures	<ul style="list-style-type: none"> • preservation of characteristic architectural and settlement structures; • preservation or restoration of compact settlements with clearly defined borders facing open spaces; • priority consideration of natural conditions in settlement development. 	<ul style="list-style-type: none"> • strengthened consideration of environmental components in arranging settlement structures; • orientation of agricultural factories to areas outside distinct settlement areas, considering the preservation of characteristic architectural and settlement structures; • defining urban land use for activities of inter-place importance in local centers; • prevention of construction in the green environment considering natural conditions. 	<ul style="list-style-type: none"> • municipalities; • ongoing changing and improvement of the plan of built-up areas and other urban land use, urban planning schemes, and building and regulation schemes.

- investment in infrastructure (installing new communications and transport technology emphasizing the role and importance of developing secondary traffic networks and considering the effects caused by remoteness; forming strategies for investment in the infrastructure; providing specialized distribution areas...);
- investment in the social infrastructure (particularly the more active establishment of educational and technology-development institutions);
- the stimulation of integrated development of the countryside that considers the diversity of activities;
- the integration of criteria for balanced development and environmental protection in the functional efficiency of networks;
- government assistance in support of interregional and cross-border cooperation.

Table 5 presents necessary and specific objectives and measures to prevent further migration and the correspondingly accelerated destruction of the cultural landscape.

4 Conclusion

For the implementation of necessary measures, that is, for the definition of possible or suitable levels for carrying out necessary measures of regional policy and to establish suitable ways of directing assistance to concrete users, additional research will be necessary. There are many possibilities for realizing the more coordinated development of the countryside; some can be additionally objectified using corrective factors. The primary goal should be that the assistance is received particularly by those subjects who need it most and on whom future development will be based. It will be necessary to direct assistance very carefully and sensitively into the developmentally most problematic countryside regions, where a selective approach will probably be required. The assistance should influence the positive condition and the development of those elements and factors that currently contribute most to negative development trends. In individual regions it will be necessary to establish several levels of recipients and assistance managers who should, also by employing suitable investment programs, synergetically trigger broader efforts to overcome obstacles to development and to reduce regional disparities.

5 Bibliography and Sources

- Barbič, A. 1995: Opredeljevanje podeželja. *Sodobno kmetijstvo* 28/11. Ljubljana, pp. 498–504.
- Belec, B. 1992: Denationalisierung und ihre Konsequenzen für die Agrarwirtschaft in Slowenien. *Arbeitsmaterialien zum Raumordnung und Raumplanung*. Heft 108: Slowenien auf dem Weg in die Marktwirtschaft. Universität Bayreuth, Bayreuth, pp. 19–23.
- Cegnar, T. 2000: Temperatura zraka. *Geografski atlas Slovenije*. DZS, Ljubljana, pp. 100–103.
- Census of population, households, flats and farms. *Zavod Republike Slovenije za statistiko*, Ljubljana.
- Creating rural indicators: for shaping territorial policy. *OECD publications*, Pariz, 1994, 93 p.
- Cunder, T., Juvančič, L. 1998: Strukturni ukrepi za razvoj podeželja. *Delovno gradivo za pripravo Nacionalnega programa prevzema Acqis-a na področju kmetijske politike in razvoja podeželja*. Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, *Skupščinski poročevalec* 25 (pp. 809–831), Ljubljana, 36 p.
- Datas of Centralni register prebivalstva, Statistični urad Republike Slovenije.
- Datas of Davčni urad Republike Slovenije.
- Datas of Statistični urad Republike Slovenije.
- Datas of Urad Republike Slovenije za makroekonomski razvoj.
- Digital model of relief 100 × 100 m. *Geodetska uprava Republike Slovenije*, Ljubljana.
- Dolenc, D., Verša, D. 2000: Delovne migracije v Sloveniji 31. 12. 1999. *Rezultati raziskovanj št. 748*. Statistični urad Republike Slovenije, Ljubljana.
- Drozg, V. 1995: Morfologija vaških naselij v Sloveniji. *Geographica Slovenica* 27. Inštitut za geografijo, Ljubljana, 183 p.
- Erjavec, E., Juvančič, L. 2000: Razsežnosti vključevanja Slovenije v Evropsko unijo za slovensko kmetijstvo in podeželje. *Slovenija in evropski izzivi 2*. Slovensko panevropsko gibanje, Ljubljana, pp. 102–136.

- Fromhold-Eisebith, M. 1995: Das »Kreative Milieu« als Motor regionawirtschaftlicher Entwicklung. Forschungs-trends und Erfassungsmöglichkeiten. *Geographische Zeitschrift* 83/3–4, Stuttgart, pp. 30–66.
- Gabrovec, M., Hrvatini, M. 1998: Površje. *Geografski atlas Slovenije*. DZS, Ljubljana, pp. 80–83.
- Gabrovec, M., Kladnik, D. 1997: Some New Aspects of Land Use in Slovenia (Nekaj novih vidikov rabe tal v Sloveniji). *Geografski zbornik* 37. *Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU*, Ljubljana, pp. 7–64.
- Gams, I., Petkovšek, Z. 1990: Inverzija. *Enciklopedija Slovenije*, Book 4. Mladinska knjiga, Ljubljana.
- Gans, P. 1992: Regionale Dispariteten in der EG. *Geographische Rundschau*, št. 44/12, pp. 691–698.
- Gosar, L. 1985: Social indicators in development planning. *Urbanistični inštitut Republike Slovenije*, Ljubljana, pp. 223–240.
- Gosar, L. 1995: Skladen regionalni razvoj Slovenije – stanje in izgledi, Izhodišča, sestavine in problemi celovitega razvoja podeželja v Sloveniji. *Inštitut za agrarno ekonomiko, Oddelek za agronomijo, Biotehniška fakulteta Univerze v Ljubljani*, Ljubljana, pp. 45–60.
- Gosar, L. 1995: Vpliv kmetijske politike na razvoj podeželja. *Slovenec* (4. 11. 1995). Ljubljana, pp. 34–35.
- Gosar, L., Briški, A., Kukar, S., Pintar, E. M., Praznik, B. 1987: Oblikovanje kompleksnega modela skladnejšega regionalnega razvoja SR Slovenije in manj razvitih območij, Poročilo za sintezno študijo – povzetek. *Urbanistični inštitut Republike Slovenije*, Ljubljana, 23 p.
- Jakoš, A., Kladnik, D., Perko, D. 1998: Starostna sestava. *Geografski atlas Slovenije*. DZS, Ljubljana, pp. 148–151.
- Jeršič, M. 1982: Večfunkcionalni pomen našega podeželja. *Geografske značilnosti preobrazbe slovenskega podeželja*. *Geografsko društvo Slovenije*, Ljubljana, pp. 142–150.
- Johnston, S., Lavrač, I., Kukar, S., Kavaš, D., Ravbar, M., Bevc, M., Pečar, J. 1999: White paper on regional development in Slovenia. *Inštitut za ekonomska raziskovanja*, Ljubljana, 176 p.
- Juvančič, L. 2000: Programi razvoja podeželja v okviru regionalne politike Slovenije in EU. Letno poročilo o rezultatih opravljenega raziskovalnega dela na področju ciljnih raziskovalnih programov (CRP): Zemlja (Kmetijstvo in podeželje). *Ministrstvo za znanost in tehnologijo*, Ljubljana, 51 p.
- Kavaš, D., Kukar, S., Lavrač, I., Ravbar, M., Bevc, M., Glas, M., Gosar, L., Gulič, A., Mešl, M., Murn, A., Pečar, J., Ploštajner, Z., Praper, S., Strmšnik, I. 1998: Teze za strategijo regionalnega razvoja Slovenije. *Inštitut za ekonomska raziskovanja*, Ljubljana, 55 p.
- Kladnik, D. 1998: Role and evaluation of settlements on Karst in Slovenia. *Acta Carsologica* 27/1. *Inštitut za raziskovanje krasa ZRC SAZU, Razred za naravoslovne vede*, Ljubljana, pp. 133–149.
- Kladnik, D. 1998: Zemljiška razdrobljenost. *Geografski atlas Slovenije*. DZS, Ljubljana, pp. 192–197.
- Kladnik, D. 1999: Leksikon geografije podeželja. *Inštitut za geografijo*, Ljubljana, 318 p.
- Kladnik, D., Gabrovec, M. 1998: Raba tal. *Geografski atlas Slovenije*. DZS, Ljubljana, pp. 180–191.
- Kladnik, D., Senegačnik, J. 1983: Opredelitev naselij s kraškim površjem. *Inštitut za geografijo Univerze E. Kardelja v Ljubljani*, Ljubljana, 27 p.
- Klemenčič, M. M. 1982: Nekatera teoretska izhodišča pri proučevanju podeželja. *Geografske značilnosti preobrazbe slovenskega podeželja*. *Geografsko društvo Slovenije*, Ljubljana, pp. 23–30.
- Klemenčič, V. 1991: Tendence spreminjanja slovenskega podeželja. *Geografski vestnik* 63. *Zveza geografskih društev Slovenije*, Ljubljana, pp. 25–40.
- Klemenčič, V. 1992: Wandlungstendenzen im ländlichen Raum Sloweniens. *Münchener Studien zur Sozial- und Wirtschaftsgeographie*, Band 37. Regensburg, pp. 99–110.
- Klemenčič, V. 1994: Prostorsko-strukturne spremembe Slovenije kot nove države. *Znanstvena revija* 6/1. *Znanstveni inštitut Pedagoške fakultete Univerze v Mariboru*, Maribor, 70 p.
- Kmetijska suša leta 2000. Delo, (27. 9. 2000), Ljubljana, 3 p.
- Kobler, A. 1999: Problemi regionalnega razvoja podeželja in evropski kontekst. *Sodobno kmetijstvo* 32/6, Ljubljana, pp. 281–282.
- Koščak, M. 1992: Možnosti razvoja slovenskega podeželja. *Rast* 3/6, pp. 453–464.
- Koščak, M. 1994: Prostorski vidik pri celostnem razvoju podeželja. *Pristop k razvoju podeželja – Seminar za kmetijske svetovalce*. *Družba za razvoj podeželja*, Ljubljana, pp. 38–44.
- Koščak, M. 1999: Preobrazba slovenskega podeželja ob slovensko-hrvaški meji. *Doktorska disertacija*. *Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani*, Ljubljana, 57 p.
- Kovačič, M. 1996: Socio-ekonomska in velikostna struktura kmetij v Sloveniji v obdobju 1981–1991. *Inštitut za agrarno ekonomiko, Oddelek za agronomijo, Biotehniška fakulteta Univerze v Ljubljani*, Ljubljana, 104 p.
- Kovačič, M. 1997: Ohraniti in razviti slovensko podeželje. *Temelji za gospodarsko prenovo Slovenije*. *Slovenski razvojni svet in Državni svet Republike Slovenije (seminar 26. 2. 1997)*, *Društvo 2000*, Ljubljana, pp. 82–95.

- Kovačič, M., Barbič, A., Bogataj, J., Čampa, L., Gabrijelčič, P., Globevnik, L., Gosar, L., Markeš, M., Marušič, I., Prosen, A., Tomšič, M., Belec, M., Dalla Valle, S., Fabijan, R., Jakoš, A., Mešl, M., Mihevc, P., Perpar, T., Verbole, A., Boldin, D. 1997: Zasnova strategije in metodološke osnove celovitega razvoja in urejanja podeželja. Zaključno poročilo o rezultatih opravljenega raziskovalnega dela razvojnega raziskovanja. Biotehniška fakulteta, Oddelek za agronomijo, Inštitut za agrarno ekonomiko; Urbanistični inštitut Republike Slovenije; Fakulteta za arhitekturo; Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo, Ljubljana, 133 p.
- Kovačič, M., Gosar, L., Fabijan, R., Perpar, A., Jakoš, A., Gabrovec, M. 2000: Razvojno-tipološka členitev podeželja v Republiki Sloveniji. Inštitut za agrarno ekonomiko, Oddelek za agronomijo, Biotehniška fakulteta Univerze v Ljubljani, Ljubljana, 129 p.
- Krevs, M. 1999: Glavne razlike v življenjski ravni med slovenskimi mestnimi, obmestnimi in podeželskimi območji. Razvojne možnosti Slovenije, Dela 14. Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana, pp. 151–162.
- Kuhar de Domizio, A. 1998: Selitve. Geografski atlas Slovenije. DZS, Ljubljana, pp. 138–143.
- Kukar, S. 1994: Regionalni razvoj v Sloveniji, Strategija gospodarskega razvoja Slovenije: Prostor, okolje, socialna varnost. Zavod za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana, pp. 7–22.
- Lampič, B. 2000: Izbrani razvojni in okoljevarstveni problemi slovenskega podeželja z vidika sonaravnega razvoja. *Geographica Slovenica* 33/1. Inštitut za geografijo, Ljubljana, pp. 157–198.
- Lobnik, F., s sodel. 1992: Monitoring onesnaženosti tal in vegetacije v Sloveniji. Tipkopis. Skupina za pedologijo in varstvo okolja, Oddelek za agronomijo, Biotehniška fakulteta Univerze v Ljubljani, Ljubljana, 311 p.
- Maier, J. 1990: Entwicklungsperspektiven für ländliche Räume. Das Land hat Zukunft. München, pp. 276–286.
- Markeš M. 1996: Klasična in endogena politika - njuna vsebina in cilji. Zbornik posveta Izhodišča, sestavine in problemi celovitega razvoja podeželja v Sloveniji. Oddelek za agronomijo Ljubljana, Biotehniška fakulteta, Univerza v Ljubljani, Ljubljana.
- Mihevc, A. 1998: Kraško površje. Geografski atlas Slovenije. DZS, Ljubljana, pp. 90–91.
- Mihevc, P. 1995: Podeželje kot razvojna in prostorsko planska posebnost. Izhodišča, sestavine in problemi celovitega razvoja podeželja v Sloveniji. Inštitut za agrarno ekonomiko, Oddelek za agronomijo, Biotehniška fakulteta Univerze v Ljubljani, Ljubljana, pp. 199–208.
- Mrohs, T., Zurek, A.R. 1984: Entwicklung ländlichen Raume. Genese und Gesalt struktureller Ungleichgewichte. Schriftenreihe des Bundesministerium für Ernährung, Landwirtschaft und Forsten, Reihe A: Angewandte Wissenschaft 279, Münster-Hiltrup.
- Natek, M. 1998: Kmečko prebivalstvo. Geografski atlas Slovenije. DZS, Ljubljana, pp. 164–167.
- Orožen Adamič, M. 1998: Naravne nesreče. Geografski atlas Slovenije. DZS, Ljubljana, pp. 318–319.
- Pečar, J., Ravbar, M. 1999: Regionalni razvoj Slovenije. Poročilo o človekovem razvoju (edited by M. Hanžek). Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana, pp. 31–63.
- Perko, D. 1998: Ekspozicije površja. Geografski atlas Slovenije. DZS, Ljubljana, pp. 88–89.
- Perko, D. 1998: Gostota prebivalstva. Geografski atlas Slovenije. DZS, Ljubljana, pp. 146–147.
- Perko, D. 1998: Nadmorske višine površja. Geografski atlas Slovenije. DZS, Ljubljana, pp. 84–85.
- Perko, D. 1998: Nakloni površja. Geografski atlas Slovenije. DZS, Ljubljana, pp. 86–87.
- Perko, D. 1998: Število prebivalcev in njegovo spreminjanje. Geografski atlas Slovenije. DZS, Ljubljana, pp. 128–131.
- Piry I., Pelc, S. 1998: Gospodarska moč prebivalstva. Geografski atlas Slovenije. DZS, Ljubljana, pp. 278–279.
- Piry, I. 1992: Možnosti preoblikovanja politike regionalnega razvoja na primeru Slovenije. *Geographica Slovenica* 23. Inštitut za geografijo, Ljubljana, pp. 223–246.
- Piry, I. 1999: Regional development policy in Republic of Slovenia. Gleichwertige Lebensbedingungen in Mitteleuropa. Akademie für Raumforschung und Landesplanung, Hannover, pp. 269–277.
- Prosen, A. 1996: Načrtovanje razvoja podeželja. *Gozdarski vestnik* 54/9, Ljubljana, pp. 460–464.
- Radinja, D. 1996: Obremenjevanje pokrajinskega okolja v Sloveniji zaradi energijske intenzivnosti »družbene« kmetijstva. *Geografski vestnik* 68. Zveza geografskih društev Slovenije, Ljubljana, pp. 103–121.
- Rakovec, J. 2000: Veter. Enciklopedija Slovenije, Book 14. Mladinska knjiga, Ljubljana.
- Ravbar, M. 1990: Populacijska razmerja med mestom in okolico v Sloveniji. *Geographica Slovenica* 21. Inštitut za geografijo Univerze, Ljubljana, pp. 189–208.
- Ravbar, M. 1991: Oris suburbanizacije v Sloveniji. *IB revija* 25/11–12. Zavod Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana, pp. 4–10.

- Ravbar, M. 1992: Socialnogeografski dejavniki suburbanizacije v Sloveniji. *Geographica Slovenica* 23. Inštitut za geografijo, Ljubljana, pp. 109–124.
- Ravbar, M. 1993: Evropske integracije in regionalni razvoj Republike Slovenije. *Geografija v šoli* 3. Zavod Republike Slovenije za šolstvo, Ljubljana, pp. 22–28.
- Ravbar, M. 1995: Zasnova poselitve v luči regionalnega razvoja Slovenije. *IB revija* 29/11–12. Zavod Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana, pp. 21–38.
- Ravbar, M. 1997a: Slovene Cities and Suburbs in Transformation (Slovenska mesta in njihova obmestja v preobrazbi). *Geografski zbornik* 37. Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, Ljubljana, pp. 6–109.
- Ravbar, M. 1997b: Some elements of sociogeographical transformation of Slovenian rural areas at the turn of the 20th century. *Rural geography and environment. REGIOGRAPH*, Brno, pp. 105–110.
- Ravbar, M. 1997c: Zur Siedlungsstruktur Sloweniens. *Raumforschung und Raumordnung. Akademie für Raumforschung und Landesplanung* 55/4–5, pp. 350–358.
- Ravbar, M. 1998a: Ekonomsko-geografski pomen pojma »regionalne disparitete« in vloga le-teh pri regionalnem razvoju. *IB revija* 32/4–5. Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana, pp. 9–19.
- Ravbar, M. 1998b: Regionalne disparitete - sodobni izzivi za regionalno prostorsko planiranje v Sloveniji. Zbornik mednarodnega strokovnega posveta ob 30. obletnici organiziranega prostorskega planiranja v Sloveniji na državni ravni (1968–1998). Ministrstvo za okolje in prostor, Urad RS za prostorsko planiranje, pp. 88–96.
- Ravbar, M. 1999: Izbor indikatorjev regionalnega razvoja v funkciji proučevanja regionalnih disparitet kot prispevek k oblikovanju razvojne politike v Sloveniji. *IB revija* 33/2–3. Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana, pp. 68–75.
- Ravbar, M. 2000: Regionalne razlike in razvojne politike. Zbornik povzetkov in predstavitev. Združenje raziskovalcev Slovenije, Ljubljana, pp. 111–119.
- Ravbar, M., Gaberščik, B., Klemenčič, V., Ruppert, K., Špes, M., Zupančič, J., Repolusk, P. 1997: Evropske integracije in prostorski razvoj Slovenije, Zaključno poročilo. Inštitut za geografijo; Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Ljubljana, 163 p.
- Ravbar, M., Klemenčič, V. 1997a: Razvoj slovenskega podeželja 1, Zemlja iz kmečkih v nekmečke roke. Delo (5. 4. 1997). Ljubljana, pp. 36.
- Ravbar, M., Klemenčič, V. 1997b: Razvoj slovenskega podeželja 2, Opustela hribovja, gomazeče doline. Delo (12. 4. 1997). Ljubljana, pp. 33–34.
- Ravbar, M., Plut, D., Cigale, D., Kavaš, D. 2000: Prostor in gospodarski razvoj - alokacija gospodarskih dejavnosti ter njene fizične, ekonomske in socialne posledice, Poročilo o razvojno-raziskovalni nalogi. Inštitut za geografijo, Ljubljana, 114 p.
- Rejec Brancelj, I. 1999: Agrarnogeografske značilnosti slovenskih pokrajin z vidika varstva okolja, Doktorska disertacija. Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana, 149 p.
- Rejec Brancelj, I. 2000: Podeželska okoljsko občutljiva območja. *Geographica Slovenica* 33/1. Inštitut za geografijo, Ljubljana, pp. 203–214.
- Repolusk, P. 1998: Izobrazbena sestava. *Geografski atlas Slovenije, DZS*. Ljubljana, pp. 154–155.
- Stanovnik, P., Kavaš, D., Koman, K., Kukar, S., Gulič, A., Praper, S., Ravbar, M. 2000: Gospodarstvo in dolgoročni prostorski razvoj Slovenije. Raziskovalni projekt - končno poročilo. Inštitut za ekonomska raziskovanja, Ljubljana, 174 p.
- Statistični letopisi Slovenije. Statistični urad Republike Slovenije, Ljubljana.
- Stöhr W. 1989: *Regional Policy at the Crossroads - An Overview*. Regional Policy at the Crossroads. Jessica Kingsley, London.
- Sunčič, F., Kovačič, M., Hribernik, F., Potočnik, S., Strniša, T. 1996: Socioekonomski dejavniki in modeli razvoja kmetijstva in podeželja. Zaključno poročilo o rezultatih opravljenega znanstveno-raziskovalnega dela na področju aplikativnega raziskovanja. Oddelek za agronomijo, Biotehniška fakulteta Univerze v Ljubljani, Ljubljana.
- Uredba o mejnih, opozorilnih in kritičnih imisijskih vrednostih nevarnih snovi v tleh. Uradni list Republike Slovenije, 68/1996, Ljubljana, pp. 5773–5774.
- Uredba o vnosu nevarnih snovi in rastlinskih hranil v tla. Uradni list Republike Slovenije, 68/1996, Ljubljana, pp. 5769–5773.
- Uredba o vrednosti meril za določitev območij s posebnimi razvojnimi problemi in določitvi občin, ki izpolnjujejo ta merila – točka 3b. Uradni list RS 59/2000, pp. 7647.

- Vrišer, I. 1998: Tipi kmetijske rabe zemljišč (kmetijski sistemi). Geografski atlas Slovenije. DZS, Ljubljana, pp. 210–211.
- Winter, M. 1996: Rural politics. Policies for agriculture, forestry and the environment. Routledge, London, New York, 341 p.

Pomen členitev podeželja pri spodbujanju regionalnega razvoja

Drago Kladnik
Marjan Ravbar

UDK: 911.6:711.3(497.4)
711.3(497.4)
COBISS: 1.01

Izvleček

V članku avtorja slovensko podeželje razčlenjujeta na podlagi izbranih kazalnikov, združenih v osem različnih vsebinskih sklopov, ki jih imenujeta delne sinteze: Naravni omejitveni dejavniki, Zemljišča in kmetijski sistemi, Posestne razmere, Prebivalstvene značilnosti, Značilnosti gospodarske učinkovitosti, Personalna infrastruktura, Obmejnost in Kmetijsko obremenjevanje okolja. Delne sinteze so podlaga celovite sinteze s petimi stopnjami različne razvitosti podeželja.

V drugem delu prispevka je nakazan pomen členitev podeželja, tako z vidika zagotavljanja raznovrstnih oblik pomoči za zagotavljanje njegovega skladnega razvoja kot z vidika spremljanja kazalnikov v vlogi odstopanj od zelenih učinkov v regionalnem razvoju, za kar se je uveljavil izraz regionalne disparitete.

KLJUČNE BESEDE: Slovenija, podeželje, regionalizacija, regionalni razvoj, regionalne disparitete.

Prispevek je prispel v uredništvo 29. maja 2003.

Naslova:

Drago Kladnik, mag.

Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU
Gosposka ulica 13
1000 Ljubljana
Slovenija
telefon: +386 (1) 200 27 31
faks: +386 (1) 200 27 34
el. pošta: Drago.Kladnik@zrc-sazu.si

Marjan Ravbar, dr.

Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU
Gosposka ulica 13
1000 Ljubljana
Slovenija
telefon: +386 (1) 200 27 23
faks: +386 (1) 200 27 34
el. pošta: Marjan.Ravbar@zrc-sazu.si

Kazalo

1	Uvod	40
2	Vrednotenje podeželja	40
2.1	Izbor kazalnikov in postopek vrednotenja	40
2.2	Rezultati vrednotenja s poudarkom na delnih sintezah	44
2.3	Rezultati vrednotenja s poudarkom na celoviti sintezi	47
3	Izhodišča, cilji in ukrepi za skladen razvoj podeželja	47
4	Sklep	51

1 Uvod

Podeželje je kompleksen pojem, ki ga po tradicionalnem razumevanju sestavljajo območja zunaj mest, katerih značilne poteze so manjša gostota poselitve, prevlada kmetijske in gozdarske dejavnosti v pokrajinski podobi (čeprav to več ne pomeni prevlade kmečkega prebivalstva in prevladujoče vloge kmetijstva in gozdarstva v bruto domačem proizvodu določenega območja), navezanost precejšnjega dela nekmetijskih dejavnosti na kmetijsko pridelavo, počasnejša prebivalstvena rast in/ali zaradi poudarjenega izseljevanja celo upadanje števila prebivalstva, preprostejša socialna slojevitost, tesnejše zveze med ljudmi, večja tradicionalnost in praviloma manjša naselja z nižjimi oblikami stopenj centralnosti (Kladnik, 1999).

Ker ima podeželje pomembno vlogo tudi v narodnogospodarskega vidika, je potrebno njegove potencialne in stopnje razvitosti celovito ovrednotiti. Predvsem s tega zornega kota so ovrednotene tudi naravne razmere, saj se jim druge dejavnosti lahko prilagajajo na drugačen, včasih celo povsem nasproten način. Ker na podeželje zremo skozi prizmo potreb po celovitem, skladnem razvoju, je v vrednotenju vključena tudi vrsta kazalnikov stopnje razvitosti in razvojnih potencialov.

Naše delo bi težko označili za pionirsko, saj je ekipa strokovnjakov, zbrana v okviru Inštituta za agrarno ekonomiko, že izdelala podoben vrednotenje (Kovačič et al., 2000). Pri svojem delu je ostala na ravni krajevnih skupnosti, torej večjih in do določene mere preživetih teritorialnih enot, kar ji je onemogočilo ugotoviti podrobnejšo notranjo členitev, ki jo povzročajo predvsem drobne razlike v naravnih razmerah in prilagoditve človeka nanjo.

2 Vrednotenje podeželja

Na možno vsebino in politiko razvoja na podeželju vpliva socialno-gospodarska struktura določene pokrajine, ki je največkrat tesno povezana z njenimi naravnimi značilnostmi in razvojnimi vidiki. Običajno se odraža v (nezaželenih) odstopanjih od pričakovanih učinkov. Zanje se v sodobnosti vse bolj uveljavlja izraz regionalne disparitete. Te po formalni in poenostavljeni definiciji pomenijo odstopanja in neskladnosti v izbranih, posebej pomembnih obeležjih družbenega življenja na določenem, funkcijsko ali/in naravnogeografsko zaokroženem območju. Ta obeležja so merljiva s kvantitativnimi in kvalitativnimi kazalniki, ki so hkrati kontrolni mehanizem usmerjanja podeželja.

Metodološko in teoretsko obstajajo številni poskusi izpeljav kvantitativnega in/ali kvalitativnega vrednotenja regionalnih disparitet z ekonomske, socialne, naselbinske, infrastrukturne ali ekološke plati. Ob tem se postavlja vprašanje, koliko dinamika družbenega razvoja vpliva na določanje vedno novih stopenj »meja« v razvoju podeželja. Prav zato imajo regionalne disparitete številne dimenzije in predvsem prostorske posledice, ki jih je potrebno razkrivati, vrednotiti in povezovati v enoten koncept pospeševanja razvoja in zagotavljanja njegove skladnosti.

2.1 Izbor kazalnikov in postopek vrednotenja

Za potrebe členitve podeželja smo poskušali izbrati čim objektivnejše in kar najbolj celovite kazalnike, ki odražajo temeljne značilnosti naravnih razmer z omejitveni dejavniki v kmetijstvu, zemljiške strukture, posestne strukture, prebivalstvenih razmer, ekonomske moči, kakovosti delovnih mest, brezposelnosti, personalne infrastrukture, negativnih učinkov obmejnosti ter okoljskih obremenitev v pokrajini, povzročenih s kmetovanjem. Izbor kazalnikov je prilagojen razpoložljivim in dostopnim podatkom. Ti morajo ob razumljivosti pokazati vse najpomembnejše strukturne značilnosti sicer kompleksnih pojavov in sprememb na podeželju. Členitev podeželja upošteva naslednje, v skupine združene dejavnike (preglednica 1).

Ker je podeželje z vidika proizvodne naravnosti še vedno predvsem kmetijsko pomemben prostor, še posebno če tega zaznavamo z vidika razprostranjenosti, ima kmetijstvo (pomembno je gospodarsko, socialno pa tudi kot tako rekoč ekskluzivni vzdrževalec kulturne pokrajine) v sistemu vrednotenja posebno mesto. Predvsem z njegovega zornega kota so ovrednotene tudi naravne razmere, saj se jim druge dejavnosti lahko

Preglednica 1: Uporabljeni kazalniki regionalnega razvoja.

Razvojna gibalna na podeželju	Merila	Izbor kazalnikov
naravni omejitveni dejavniki	<ul style="list-style-type: none"> • naravni viri • omejitveni dejavniki 	<ul style="list-style-type: none"> • povprečna nadmorska višina ozemlja naselja • povprečen naklon površja • zakrasela območja • mokrotna območja • poplavna območja • območja, ki jih je leta 1999 prizadela suša • območja z izrazito temperaturno inverzijo, ki jih prizadeva slana • močnim vetrovom izpostavljena območja
zemljišča in kmetijski sistemi	<ul style="list-style-type: none"> • zemljiška struktura 	<ul style="list-style-type: none"> • delež kmetijskih zemljišč od vseh zemljišč 1994 • tip kmetijskega sistema 1985
posestne razmere	<ul style="list-style-type: none"> • posestna struktura 	<ul style="list-style-type: none"> • povprečna velikost vseh zemljišč v obdelavi 1991 • povprečna velikost obdelovalnih zemljišč v obdelavi 1991
prebivalstvena struktura	<ul style="list-style-type: none"> • zemljiška razdrobljenost • demografska struktura • socialna struktura • ekonomska struktura 	<ul style="list-style-type: none"> • povprečna velikost parcele 1994 • spreminjanje števila prebivalstva v obdobju 1961–96 • spreminjanje števila prebivalstva v obdobju 1981–96 • indeks staranja 1991 • selitveni saldo 1982–98 • delež kmečkega prebivalstva 1991 • delež gospodinjstev na kmetijskih gospodarstvih od vseh gospodinjstev 1991
gospodarska učinkovitost	<ul style="list-style-type: none"> • gospodarska moč • brezposelnost • ekonomsko-geografska struktura • zaposlenost v kmetijstvu 	<ul style="list-style-type: none"> • ekonomska uspešnost gospodarstva (bruto dodana vrednost na prebivalca) 1999 • število gospodarskih organizacij na 1000 prebivalcev 1999 • delež zasebnih podjetij 1999 • bruto osnova za dohodnino na prebivalca 1999 • delež brezposelnih 1999 • gostota prebivalcev na km² + gostota delovnih mest 1996 • delež dnevnih migrantov 1999 • delež aktivnega kmečkega prebivalstva v vsem aktivnem prebivalstvu 1991
personalna infrastruktura	<ul style="list-style-type: none"> • izobrazbena struktura 	<ul style="list-style-type: none"> • delež prebivalstva s srednjo, visoko in višjo izobrazbo 1991 • število študentov na 1000 prebivalcev 1997
obmejnost	<ul style="list-style-type: none"> • manj razvita obmejna območja 	<ul style="list-style-type: none"> • razvojno omejevana obmejna območja ob hrvaški meji
stanje okolja	<ul style="list-style-type: none"> • kmetijsko obremenjevanje okolja 	<ul style="list-style-type: none"> • kmetijsko obremenjevanje okolja iz razpršenih virov • točkovno obremenjevanje okolja

prilagajajo na drugačen, včasih celo povsem nasproten način. Ker gledamo na podeželje skozi prizmo potreb po celovitem, skladnem razvoju, smo v vrednotenje vključili tudi vrsto kazalnikov stopnje razvitosti in razvojnih potencialov. Ker so si kmetijske in nekmetijske dejavnosti v določenem nasprotju, razmerja med njimi niso preprosta, kar se kaže tudi v sistemu vrednotenja.

Poglavitni namen na tem mestu predstavljenega vrednotenja je poskus zaznavanja in vrednotenja ne le razvojnih disparitet, marveč tudi njihove notranje diferenciacije, ki je posledica mozaične pestrosti slovenskih pokrajin ter prilagajanja naravnih, gospodarskih in socialnih (življenjskih) razmer standardom, ki jih zagotavljajo urbana središča. Takšen pristop omogoča zaznavanje drobnih pokrajinskih razlik, tako

NADMORSKA VIŠINA (v metrih)	1 = do 250	2 = od 250 do 500	3 = od 500 do 750	4 = od 750 do 1000	5 = nad 1000
Število naselij	1130	3089	1305	314	115
NAKLON (v stopinjah)	1 = do 5	2 = od 5 do 10	3 = od 10 do 16	4 = od 16 do 22	5 = nad 22
Število naselij	1106	1679	1866	942	360
ZAKRASELOST	0 = ni pojava	1 = zmerna	2 = močna	3 = izrazita	
Število naselij	4637	255	563	498	
MOKROTNOST	0 = ni pojava	2 = je pojav			
Število naselij	5704	249			
POPLAVE	0 = ni pojava	3 = je pojav			
Število naselij	5476	477			
SUŠA	0 = brez posledic	1 = šibke posledice	2 = zmerne posledice	3 = izrazite posledice	
Število naselij	607	1196	1624	2526	
INVERZIJA	0 = ni pojava	2 = je pojav			
Število naselij	5016	937			
VETER	0 = ni izpostavljeno	1 = zmerno izpostavljeno	2 = zelo izpostavljeno	3 = izjemno izpostavljeno	
Število naselij	5378	352	194	29	
Delna sinteza 1: Naravni omejitveni dejavniki	do 7 točk	7 točk	8 točk	9 točk	nad 9 točk
Število naselij	982	1314	1432	1013	1212
DELEŽ KMETIJSKIH ZEMLJIŠČ (v %)	4 = do 38,88	3 = od 38,88 do 51,87	2 = od 51,88 do 64,87	1 = nad 64,87	
Število naselij	1824	1580	1177	1372	
VREDNOTENJE KMETIJSKIH SISTEMOV	1 = izjemno intenziven	2 = zelo intenziven	3 = intenziven	4 = zmerno intenziven	5 = malo intenziven
Število naselij	98	762	1102	575	3327
Delna sinteza 2: Zemljišča in kmetijski sistemi	do 6 točk	6 točk	7 točk	8 točk	nad 8 točk
Število naselij	1519	1007	962	1029	1436
VELIKOST POSESTI (v hektarjih)	4 = do 6,12	3 = od 6,12 do 8,16	2 = od 8,17 do 10,21	1 = nad 10,21	
Število naselij	2917	826	697	1513	
POVPREČNA POVRŠINA OBDELOVALNIH ZEMLJIŠČ (v hektarjih)	4 = do 2,33	3 = od 2,33 do 3,10	2 = od 3,11 do 3,88	1 = nad 3,88	
Število naselij	2285	1016	1146	1506	
POVPREČNA VELIKOST PARCELE (v hektarjih)	4 = do 0,35	3 = od 0,35 do 0,46	2 = od 0,47 do 0,59	1 = nad 0,59	
Število naselij	2926	1334	571	1122	
Delna sinteza 3: Posestne razmere	do 6 točk	od 6 do 7 točk	od 8 do 9 točk	od 10 do 11 točk	12 točk
Število naselij	1215	935	1001	1379	1423
SPREMEMBE ŠTEVILA PREBIVALSTVA 1961/96	4 = do 0,80	3 = od 0,80 do 1,06	2 = od 1,07 do 1,33	1 = nad 1,33	
Število naselij	2316	1888	973	776	
SPREMEMBE ŠTEVILA PREBIVALSTVA 1981/96	4 = do 0,76	3 = od 0,76 do 1,01	2 = od 1,02 do 1,27	1 = nad 1,27	
Število naselij	656	2640	2071	586	
STAROSTNI INDEKS	1 = do 50	2 = od 50 do 70	3 = od 71 do 100	4 = nad 100	
Število naselij	1543	1680	1272	1458	
SELITVENA BILANCA 1982/98	4 = do -15,4	3 = od -15,4 do 0	2 = od 0,1 do 16,5	1 = nad 16,5	
Število naselij	874	2043	2136	900	
DELEŽ KMEČKEGA PREBIVALSTVA (v %)	1 = do 7,00	2 = od 7,00 do 15,00	3 = od 15,01 do 25,00	4 = nad 25,00	
Število naselij	1360	1427	1429	1737	

DELEŽ GOSPODINJSTEV NA KMETIJAH (v %)	1 = do 45,80	2 = od 45,80 do 61,00	3 = od 61,01 do 76,30	4 = nad 76,30	
Število naselij	1573	1062	1449	1869	
Delna sinteza 4: Prebivalstvene značilnosti	do 10 točk	od 10 do 12 točk	od 13 do 15 točk	od 16 do 18 točk	nad 18 točk
Število naselij	592	831	1246	1629	1655
BRUTO DODANA VREDNOST (v SIT)	4 = do 457,05	3 = od 457,05 do 914,09	2 = od 914,19 do 1828,20	1 = nad 1828,20	
Število naselij	3141	1891	854	67	
GOSTOTA GOSPODARSKIH SUBJEKTOV (na 1000 prebivalcev)	1 = do 8,90	2 = od 8,90 do 11,86	3 = od 11,87 do 14,83	4 = nad 14,83	
Število naselij	1542	1718	1275	1418	
DELEŽ ZASEBNIH PODJETIJ (v %)	4 = do 35,14	3 = od 35,14 do 46,84	2 = od 46,85 do 58,56	1 = nad 58,56	
Število naselij	654	1600	2765	934	
BRUTO OSNOVA ZA DOHODNINO (v SIT)	4 = do 322003	3 = od 322003 do 829340	2 = od 829340 do 1033375	1 = nad 1033375	
Število gaselij	1097	3483	1280	93	
DELEŽ BREZPOSELNIH (v %)	1 = do 10,17	2 = od 10,17 do 13,56	3 = od 13,57 do 16,95	4 = nad 16,95	
Število naselij	2051	1316	1401	1185	
GOSTOTA POSELITVE + DELOVNIH MEST (na kvadratni km)	4 = do 30,00	3 = od 30,00 do 60,00	2 = od 60,01 do 120,00	1 = nad 120,00	
Število gaselij	1777	1413	1427	1336	
DELEŽ DNEVNIH MIGRANTOV (v %)	1 = do 31,05	2 = od 31,05 do 41,39	3 = od 41,40 do 51,74	4 = nad 51,74	
Število gaselij	1558	992	590	2813	
DELEŽ AKTIVNEGA KMEČKEGA PREBIVALSTVA (v %)	1 = do 10,00	2 = od 10,00 do 25,00	3 = od 25,01 do 40,00	4 = nad 40,00	
Število naselij	1279	1746	1512	1416	
Delna sinteza 5: Gospodarska učinkovitost	do 19 točk	od 19 do 20 točk	od 21 do 22 točk	od 23 do 24 točk	nad 24 točk
Število gaselij	1612	950	1023	889	1479
DELEŽ LJUDI Z VSAJ SREDNJEŠOLSKO IZOBRAZBO (v %)	4 = do 25,00	3 = od 25,00 do 35,01	2 = od 35,01 do 45,00	1 = nad 45,00	
Število naselij	1470	1520	1403	1560	
ŠTEVILO ŠTUDENTOV NA 1000 PREBIVALCEV	4 = do 15	3 = od 15 do 20	2 = od 21 do 25	1 = nad 25	
Število naselij	812	1872	1709	1560	
Delna sinteza 6: Personalna infrastruktura	do 4 točke	4 točke	5 točk	6 točk	nad 6 točk
Število naselij	1363	1191	1310	1094	995
MOTEN RAZVOJ OB HRVAŠKI MEJI	0 = ni pojava	3 = je pojav			
Število naselij	4686	1267			
Delna sinteza 7: Obmejnost	0 točk	3 točke			
Število naselij	4686	1267			
KMETIJSKO OBREMENJEVANJE IZ RAZPRŠENIH VIROV	1 = nezatno	2 = majhno	3 = zmerno	4 = veliko	5 = zelo veliko
Število naselij	1234	1993	851	1520	355
TOČKOVNI VIRI KMETIJSKEGA OBREMENJEVANJA	0 = ni pojava	1 = perutninska farma	2 = goveja farma	3 = prašičja farma	
Število naselij	5865	36	41	11	
Delna sinteza 8: Kmetijsko obremenjevanje okolja	1 točka	2 točki	3 točke	4 točke	nad 4 točke
Število naselij	1226	1977	843	1511	396
Celovita sinteza	do 62 točk	od 62 do 66 točk	od 67 do 71 točk	od 72 do 76 točk	nad 76 točk
Število naselij	1344	1023	1318	1129	1139

značilnih za našo državo. Kazalniki so izbrani na ravni naselij, katastrskih občin, občin, naravnih pokrajin in v primerih omejitvenih kmetijskih dejavnikov ploskovno zaokroženih poligonov z zastopanostjo določenega pojava, pri čemer so posamezne ravni podatkovnih baz medsebojno povezane v primerljivo celoto prostorskih pojavov in procesov.

Za nekatere kazalnike se je ugotavljala zgolj njihova prisotnost, ki je bila z upoštevanjem ponderjev podlaga za nadaljnje vrednotenje, za večino je bila opredeljena velikostna gradacija, za nekatere pa je bil izračunan odnos glede na državno povprečje. Odstopanja so bila ovrednotena z razvrščanjem v razrede: (1) močno nadpovprečno odstopanje (indeks odstopanja presega vrednost 125 %), (2) nadpovprečno odstopanje (od 101 % do 124 %), (3) podpovprečno odstopanje (od 75 % do 100 %) in (4) močno podpovprečno odstopanje (indeks odstopanja je manjši od vrednosti 75 %). Kompleksno vrednotenje je bilo izvedeno z ugotavljanjem zastopanosti posameznih skupin parametrov, z njihovim ustreznim ponderiranjem in seštevanjem ugotovljenih posamičnih vrednosti.

Glavni parametri izbranih kazalnikov ter izračunanih delnih sintez in končnega vrednotenja so predstavljeni v preglednici 2. V njej so v zgornji vrstici za vsak kazalnik in vse sinteze navedene mejne vrednosti razredov, v spodnji vrstici pa frekvenčna porazdelitev, to je število naselij, ki so se uvrstila v posamezne razrede. Stremeli smo, da so analitski kazalniki praviloma razčlenjeni na štiri razrede, rezultati delnih sintez in končni rezultat so praviloma razvrščeni v pet razredov.

Posamezni kazalniki so, upoštevaje le njihove maksimalne vrednosti, v sistemu vrednotenja lahko prispevali od 2 do 5 točk, izjemoma tudi 6, večinoma pa 4 točke. Sistem je zasnovan tako, da višja točkovna vrednost ne glede na dejanske številčne vrednosti pojava vselej ponazarja slabše razmere in nižja vrednost boljše. Zato je tudi usmeritev točkovanj dvosmerna: enkrat število točk z večanjem absolutnih in relativnih številčnih vrednosti narašča, drugič se zmanjšuje. Razredi so praviloma formirani tako, da so razponi številčnih oziroma točkovnih vrednosti znotraj njih enaki. Izjeme so vrednotenje večine naravnih, predvsem omejitvenih dejavnikov, vrednotenje obmejnosti, ki je že samo po sebi sintetiziran kazalec, in vrednotenje kmetijskega obremenjevanja okolja, ki je na podlagi podrobnih raziskav, za katerimi se skrivajo konkretne številčne vrednosti, izvedeno opisno.

2.2 Rezultati vrednotenja s poudarkom na delnih sintezah

Naravni omejitveni dejavniki so skupek delnih vrednotenj nadmorske višine, naklonov površja, zakraselosti, prisotnosti mokrotnih in poplavnih območij, učinkov suše, pojavov temperaturne inverzije v vbočenih reliefnih oblikah in vrednotenja negativnih učinkov vetra (upoštevani so le negativni učinki močnih stalnih vetrov na kmetijsko pridelavo, ne pa tudi posledice vetrovnih ujm, ki se lahko pojavijo kjerkoli in kadarkoli, a jih ni mogoče predvideti).

Najmanj ugodne naravne razmere (karta 1) so v visokogorju Julijskih Alp, Karavank in Kamniško-Savinjskih Alp, na Pohorju, vzhodu Kozjaka, v višjih predelih Posavskega hribovja in pa marsikje na območju zakraselega Dinarskega sveta, s tem da je neugodno območje na jugu države, ob meji s Hrvaško in v njenem zaledju, tako rekoč sklenjeno. Slabe razmere so tudi na Podgorskem in Divaškem Krasu ter v Podgrajskem podolju, večje sklenjene površine območij z neugodnimi razmerami so tudi na Banjšicah, Trnovskem gozdu, Hrušici, Javornikih in Snežniku, na Blokah in v Loškem potoku ter po hribovjih na Kočevskem, od koder se pas slabih razmer nadaljuje na zahodni, višji del Gorjancev. Zaradi poplavnosti in pogostejšega pojavljanja temperaturne inverzije, kar je pomembno pri možnostih nastanka slane, je v razredu z najslabšimi razmerami tudi večji del površja v podoljih s kraškimi polji. Najbolj ugodne so naravne razmere na prodnih ravninah severovzhodne Slovenije, na vzhodu Goriškega in Slovenskih goric, v rečnih dolinah vzhodnega dela Dolenjske in zgornjega Posavja in še zlasti v severnem ter osrednjem delu Ljubljanske kotline (Kranjsko, Sorško in Ljubljansko polje). Ugodne razmere so tudi v izteku Vipavske doline in v njenem zgornjem delu, v Goriških brdih, v jugozahodnem zaledju Ljubljanskega barja, v osrednjem delu Bele krajine in (nekoliko presenetljivo) celo ponekod na dnu Zgornje Dravske doline in Mežiške doline na Koroškem.

Delna sinteza *Zemljišča in kmetijski sistemi* je v celoti odraz intenzivnosti kmetovanja, zato se v njej zrcali primernost naravnih razmer za kmetijstvo. Ugotavljali smo jo z vrednotenjem deleža kmetijskih zemljišč

(njiv, vrtov, travnikov, sadovnjakov, vinogradov, pašnikov, trstičja, ki jih je bilo leta 1994 po podatkih katastra v državi 51,9 %) in vrednotenja kmetijskih sistemov (Vrišer, 1998), ki smo jih razvrstili glede na stopnjo intenzivnosti. Pri vrednotenju ima posredno določeno vlogo tudi visoka stopnja pozidanosti, zaradi katere je delež rodovitnih zemljišč na območjih večjih mest precej manjši, kot bi bil sicer. Absolutna prevlada gozdnih in nerodovitnih tal je nekaterim goratim in hribovitim območjem prinesla kar 6 točk, pri čemer še posebno izstopajo vršni deli Pohorja, najvišji deli Julijskih in Kamniško-Savinjskih Alp ter Kočevskega roga in Gorjancev. Zastopanost te kategorije je v precejšnji meri odvisna od oblike in razsežnosti ozemlja določenega naselja.

Zaradi soodvisnosti med naravnimi razmerami in intenzivnostjo kmetijske zemljiške rabe se ugodna in neugodna območja na kartah obeh delnih sintez v znatni meri prekrivajo (karta 2). Ker so v severovzhodni Sloveniji kmetijski sistemi najbolj intenzivni, tam pa je tudi najmanj gozda, so tamkajšnja območja intenzivne zemljiške rabe izrazito sklenjena. Pojavljajo se še na dnu Celjske kotline (hmeljarstvo!), na severu Dolenjske in v Posavju (vinogradništvo, sadjarstvo) in marsikje na območju submediteranske Slovenije. Izstopajoče naravno-pokrajinske enote z najbolj intenzivno kmetijsko zemljiško rabo so Goriška brda, večji del Koprskih brd in Vipavska dolina; v vseh ima nadpovprečno vlogo vinogradništvo, ki se ponekod dopolnjuje z okopavinsko-krmnim podsistemom.

Za vrednotenje **posestnih razmer** smo uporabili tri kazalnike: velikost posesti (skupna posest z gozdovi vred v lasti), povprečno površino obdelovalnih zemljišč v lasti gospodinjstev s kmečkim gospodarstvom in povprečno velikost parcele.

Značilnosti vseh teh parametrov so v dokaj tesni obratni korelacijski zvezi z ugodnostjo naravnih razmer (karta 3). To je razumljivo, saj so za doseg dohodkovno ustreznih rezultatov v slabših okoliščinah potrebni bistveno večji obrati kot v bolj ugodnih razmerah. Obenem so prodajne poti za kmetijske pridelke v zaledjih večjih krajev bistveno lažje, bolj pretočne in bolj raznovrstne kot v odmaknjenih, težje dostopnih predelih, kjer je marsikje še vedno pomembna vloga samooskrbnega kmetovanja. Zato so posestne razmere v naravno bolj ugodnih okoliščinah bistveno slabše kot pa v goratem in hribovitem svetu, kjer ima v pridobivanju dohodka na sorazmerno velikih kmetijah marsikje pomembno vlogo tudi delo v gozdu. Kmečka gospodarstva na območjih z ugodnimi razmerami in intenzivnejšimi oblikami kmetovanja so v povprečju manjša in bolj razdrobljena. Manjša je tudi povprečna velikost parcele, kar gre ob bolj razdrobljenih obdelovalnih zemljiščih pripisati tudi večji zastopanosti majhnih stavbnih parcel.

Vrednotenje **prebivalstvenih značilnosti** je kompleksno opravilo. Iz množice možnih kazalnikov smo za potrebe delnega in celovitega sintetiziranja izbrali spreminjanje števila prebivalstva v obdobjih 1961–1996 in 1981–1996 (dve obdobji sta potrebni zaradi temeljitega zasuka demografskih tokov na začetku osemdesetih let prejšnjega stoletja), starostni indeks (ta kaže razmerje med generacijo mladih, do 20 let starih, in generacijo ostarelih, nad 60 let starih ljudi), selitveno bilanco med letoma 1982 in 1998 (razmerje med priseljenimi in odseljenimi iz določenega kraja v tem razdobju), delež kmečkega prebivalstva (ki na eni strani odraža pomen kmetijstva, na drugi pa prometno odmaknjenost brez možnosti zaposlovanja v nekmetijskih dejavnostih) in delež na kmečkih gospodarstvih živčih gospodinjstev.

Pogled na karto delne sinteze razkrije, da so razmere znotraj države sorazmerno zapletene, kar potrjuje precejšnja pomešanost razredov različnih kategorij. Kljub temu je mogoče potegniti sklep, da so demografske razmere zaskrbnjujoče predvsem v goratih in hribovitih območjih zahodnega dela Slovenije, v Brkinih in na vzhodu Koprskih brd, pa v zgornjih delih dolin v Kamniško-Savinjskih Alpah, na južnih obronkih Pohorja, Kozjaku, v Slovenskih goricah, na celotnem Goričkem in v vseh Halozah, na Kozjanskem in Bizeljskem ter marsikje v osrčju Dolenjske, na Blokah in na območjih vzdolž jugovzhodnega dela slovensko-hrvaške meje. Najbolj ugodne so demografske razmere na območju Ljubljanske kotline, kjer so lepo opazne »lovke«, ki jih proti periferiji steguje privlačnostna sila Ljubljane. Ta vsak dan sprejme na delo številne zaposlene iz bližnje in tudi sorazmerno oddaljene okolice. Ugodne demografske razmere so tudi na območjih večjih zaposlitvenih središč (na primer Velenje, Ptuj, Murska Sobota, Novo mesto, Črnomelj, Kočevje), v Novi Gorici in njenem bližnjem zaledju ter na območju obalnih mest in njihovega bližnjega zaledja.

Tudi vrednotenje **gospodarske učinkovitosti** je kompleksno in temelji na sistemu osmih kazalnikov, med katerimi jih šest (bruto dodana vrednost na prebivalca, gostota gospodarskih subjektov, delež zasebnih podjetij, bruto osnova za dohodnino na davčnega zavezanca, delež brezposelnih in delež dnevnih migrantov od vseh zaposlenih) razkriva povprečja na ravni občin, le dva (kombiniran kazalnik gostote poseljenosti in gostote delovnih mest/km² ter delež aktivnega kmečkega prebivalstva) pa na ravni naselij.

Rezultati vrednotenja Slovenijo dokaj jasno razdelijo na vzhodno in zahodno polovico (karta 5). Za zahodno so značilne ugodne gospodarske razmere v prostorsko sklenjenih nizih (izjeme so Tolminsko, Polhograjsko in Rovtarsko hribovje, Goriška brda, zgornji del Vipavske doline, Divaški Kras, Podgrajsko podolje, Brkini, Bloke in Loški potok), za vzhodno pa neugodne gospodarske razmere, prav tako v prostorsko sklenjenih nizih. Tamkajšnji razmeroma enoličen vzorec na severovzhodu prekinjajo le posamezni otoki z gospodarsko ugodnejšimi potezami (območja Murske Sobote, Maribora, Ptuja, Slovenskih Konjic, Velenja, Slovenj Gradca, Celja in Rogaske Slatine), na jugu pa je z izjemo velikega novomeškega otoka ter nekaj manjših območij s pozitivnim predznakom (okrog Ribnice, Kočevja, Metlike in Črnomlja) mogoče zaznati precejšnje prostorsko neenotnost oziroma pomešanost zastopanosti posameznih razredov na manjše razdalje.

Pomembno vlogo pri udejanjanju razvojne politike bo imelo ustrezno izobraženo prebivalstvo. Znanje je nasploh imperativ prihodnosti, tudi slovenske, zato smo se ga odločili izpostaviti kot poseben razvojni dejavnik oziroma kazalnik zdajšnje stopnje razvitosti. Oba uporabljena kazalca (delež nad 14 let starih ljudi z vsaj srednješolsko izobrazbo, število študentov na 1000 prebivalcev - ta je dostopen le po občinah, a je časovno novejši) smo zaradi nenadomestljive vloge ustrezne izobraženosti prebivalstva v uresničevanju razvojnih komponent poimenovali za **personalno infrastrukturo**.

Pogled na karto personalne infrastrukture in njena primerjava s karto gospodarske učinkovitosti razkrijeta tesno soodvisnost oziroma prepletенost med obema razvojnima gibaloma. Tam, kjer je izobrazbena sestava nadpovprečno ugodna, so tudi najboljši gospodarski rezultati, in obratno. Zahodni del Slovenije torej kaže precej boljšo podobo kot vzhodni, pri čemer je problematičen skoraj ves južni del države. Izobrazbena raven je v mestih precej višja kot na podeželju.

Razvojno je naravnani tudi edini kazalnik **obmejnosti**, ki je obenem rezultat sedme delne sinteze. Pri njegovi obravnavi smo zavestno upoštevali zgolj območja ob novonastali državni meji z Republiko Hrvaško, za katera predvidevamo, da bodo ob skorajšnji vključitvi Slovenije v Evropsko zvezo ostala edina klasična obmejna območja v naši državi. Za razliko od vseh drugih obmejnih območij se tod še ni vzpostavilo zadostno čezmejno sodelovanje, kar je drugim območjem z več desetletji trajajočo obmejno lego že dodobra uspelo. Zlasti tista ob mejah brez naravnih ovir so obmejno lego sčasoma uspela spremeniti v razvojno pomembno prednost.

V vrednotenje smo vključili le tista območja vzdolž hrvaške meje, za katera so značilne motnje v razvoju. Te so opredeljene kot rezultat sintetiziranja petih kazalnikov (Uradni list, junij 2000), zato je ta kazalnik po naravi sintetičen (karta 7).

Novejše preučitve kažejo, da **kmetijskega obremenjevanja okolja** tudi pri nas ne smemo več zanemarjati. Kmetijstvo je tako po številu virov onesnaževanja kot po onesnaženi površini osrednji dejavnik obremenjevanja okolja na podeželju. Podatkov o kmetijskem vplivu na okolje je vedno več, tako posrednih (Lampič, 2000; Radinja, 1996, 1997; Rejec Brancelj, 1999, 2000) kot neposrednih (meritve; Lobnik s sodelavci, 1992). Razlikujemo kmetijsko obremenjevanje okolja iz razpršenih virov in obremenjevanje iz točkovnih virov. Prvo je posledica nadpovprečne velikostne in prostorske razdrobljenosti zemljišč (Kladnik, 1999). Za potrebe vrednotenja so upoštevani le letni nitratni vnosi živalskega izvora, izraženi v kg/ha zemljišč. Kmetovalci vnašajo dušik v tla tudi z živinskimi in mineralnimi gnojili. Slovenske kmetije v povprečju še vedno vnesejo več dušika z gnojem oziroma (v manjši meri) z gnojevko kot pa z mineralnimi gnojili. Od splošnega vzorca se nekoliko razlikujejo le ravnine, kjer je delež dušika iz živinskih gnojil le nekaj več kot polovičen. Razmerje med obema viroma je torej skoraj 1 : 1, v drugih pokrajinskih tipih pa se močno prevesi v prid dušiku iz živinskih gnojil in doseže tudi vrednost 4 : 1.

Točkovno kmetijsko obremenjevanje okolja je osredotočeno na Kranjsko-Sorškem polju, Dravsko-Ptujskem polju in v Prekmurju. Na delni sintezni karti sta oba vidika kmetijskega obremenjevanja okolja združena. Kmetijsko obremenjevanje je najbolj izrazito na Goričkem, Pomurski ravnini, dnu Ščavniške doline, posameznih območjih Dravsko-Ptujskega polja, v naseljih na dnu Mislinjske in Zgornje Dravske doline, na obrobju Pohorja, v Celjski kotlini, zelo veliko je na celotnem Kranjsko-Sorškem polju, spora- dično pa se pojavlja še ponekod v Dolenjskem in Ribniško-Kočevskem podolju ter na Krško-Brežiškem polju.

2.3 Rezultati vrednotenja s poudarkom na celoviti sintezi

Celovito vrednotenje je bilo izvedeno s petimi sintezniimi razredi. Pogled na karto pokaže, da sta odlo- čujoča dejavnika ugotovljene stopnje razvitosti našega podeželja gospodarska učinkovitost in personalna infrastruktura. Težko bi rekli, da je to rezultat »preobteženosti«, saj je njuna skupna teža v celotnem siste- mu vrednotenja le tretjinska. Prej bi lahko potegnili sklep, da se je naš človek v razvoju po 2. svetovni vojni dodobra prilagodil naravnim razmeram, zlasti manj ugodnim okoliščinam, medtem ko je kmetijstvo izgubi- lo pomen odločujočega razvojnega dejavnika. S svojo zastopanostjo v vseh pokrajinah je zgolj prepotreben dejavnik ohranjanja ustreznega ravnovesja pri vzdrževanju kulturne pokrajine. Pa še to vlogo opravlja čeda- lje manj tankočutno, kar potrjuje njegova čedalje večja vloga pri obremenjevanju okolja. Vsaj deloma sta za to krivi slaba ozaveščenost in pomanjkljiva izobrazba kmetovalcev, ki v želji po večjem zaslužku na (pre)majhnih kmetijah pretiravajo z uporabo mineralnih gnojil, zaščitnih sredstev in v živinoreji (do pred kratkim) tudi močnih krmil.

Sintezno vrednotenje je pokazalo, da so naša razvojno najbolj problematična območja naslednja: Zgor- nje Posočje, deli Škofjeloškega hribovja, Goriška brda, Zgornja Vipavska dolina, Brkini, Podgorski kras, južni del Notranjskega podolja, Bloke, Loški potok z Dragarsko dolino, Pokolpje, Kočevska hribovja, Bela krajina, Gorjanci s Podgorjem, osrednja Dolenjska, Posavsko hribovje, Zgornja Savinjska dolina, zgor- nje Pomežje, Pohorje, Kozjak, Slovenske gorice, celotno Pomurje, Haloze, Dravinjske gorice, Kozjansko, Bizeljsko, Krško gričevje, Raduljsko hribovje, večji del Posavja.

Močno podpovprečno razvito podeželje zavzema 18,6 % ozemlja Slovenije (karta 9). Tu živi le 7,1 % ljudi, na območjih močno nadpovprečno razvitega podeželja pa nekaj več kot 60 %. Z naraščanjem razvojnih problemov se zaostružajo tudi demografske razmere. Tako se je med letoma 1961 in 1996 na močno podpov- prečno razvitem podeželju število prebivalcev zmanjšalo za četrtnino, na močno nadpovprečno razvitem podeželju pa se je povečalo za več kot polovico.

3 Izhodišča, cilji in ukrepi za skladen razvoj podeželja

Slovensko podeželje predstavlja dve tretjini ozemlja države, na katerem prebiva tretjina prebivalstva. Vstopanje Slovenije v Evropsko zvezo prinaša tudi nadaljnje izzive tako za podeželje kot za nanj vezano kmetijstvo. Sinte- tični prikaz prednosti (potencialov) in slabosti Slovenije na področju primarnih dejavnosti kaže naslednjo podobo:

Preglednica 3: Pregled prednosti in slabosti Slovenije na področju primarnih dejavnosti.

Prednosti in priložnosti	Pomanjkljivosti in nevarnosti
<ul style="list-style-type: none"> • za zdaj dovolj sonaravno in raznovrstno kmetijstvo ter gozdarstvo; • sorazmerno dobro razvita kmetijska infrastruktura; • razmeroma dobra ohranjenost kulturne pokrajine; • dodatna zaposlitev zaradi polkmečkega načina življenja in s tem manjša socialna ogroženost prebivalstva; • dobre možnosti uvajanja ekološkega kmetovanja, kar bi lahko premestilo težave zaradi velike zemljiške razdrobljenosti; • veliko gozdno bogastvo in njegov velik ekološki pomen. 	<ul style="list-style-type: none"> • malo kakovostnih kmetijskih zemljišč oziroma skromen delež obdelovalnih zemljišč; • zelo razdrobljena posest in šibka konkurenčna sposobnost ob vključevanju v EZ; • kmetijstvo ima še vedno pomembno samooskrbno vlogo; • sorazmerno visoka stopnja kmetijskega obremenjevanja okolja; • visok delež zemljišč je podvržen socialnemu prelogu, ozelenjevanju in ogozdovanju; • obseg komasacij, osuševanja, namakanja in sonaravnih zložb zemljišč je skromen in daleč zaostaja za potrebami; • razraščanje manjvrednega gozda, slabo izkoriščanje lesne mase; • znatna poškodovanost gozdov (zaradi onesnaženosti ozračja in škodljivcev).

Prvi programi za razvoj podeželja so nastali v 70-ih letih 20. stoletja. Bili so sektorsko zasnovani in usmerjeni predvsem v podporo industrializaciji podeželja ter izboljšanju infrastrukturne opremljenosti. Z njimi so poskušali zmanjšati izoliranost podeželskih območij. Danes lahko nanje gledamo kot na tradicionalno (eksogeno, descendenčno) politiko, ki je temeljila na prenosu tehnologij in kapitala s pomočjo osrednjih (republiških) strukturnih mehanizmov (administrativnih, socialnih, ekonomskih, kulturnih ...), ki so skušali spodbuditi lokalne aktivnosti. Poznamo več različic descendenčnih ukrepov:

- administrativni ukrepi, ki temeljijo na državnih spodbudah s privoljenjem lokalnih oblasti,
- descendenčni ukrepi, ki sprožajo nadaljnje ascendenčne korake v smeri endogenega razvoja.

Tradicionalni instrumentarij regionalne politike se je, razen v obdobju konjunktore (1970–1980), kmalu pokazal za nezadostnega (Klemencič V., Ravbar, 1997a in 1997b). Deloma zato, ker ni bilo potrebne koordinacije med ukrepi regionalne in drugih politik (kmetijska, industrijska, zaposlitvena ...), deloma pa zato, ker je regionalna politika na podeželju premalo upoštevala razlike med naravnimi razmerami in »neekonomskimi« funkcijami podeželja (demografskimi, socialnimi, kulturnimi, izobrazbenimi, okoljskimi ipd.). V devetdesetih letih je prišlo do poskusov izboljševanja agrarne strukture s pomočjo programa CRPOV (Celostni razvoj podeželja in obnove vasi), ki ga od leta 1991 udejanja resorno ministrstvo. Ta program, ki v svojih razvojnih projektih z namenom sooblikovanja lastne razvojne filozofije vključuje lokalno prebivalstvo, ima namen izboljševati življenjske razmere ljudi, ki živijo na podeželju in uvajati nove, sodobne dejavnosti na podeželje, s čimer naj bi se lokalnemu prebivalstvu povečale možnosti zajemanja dodane vrednosti doma pridelanih kmetijskih pridelkov. S pomočjo državne politike so bila postavljena tudi poglobljena izhodišča: varovanje krajevno specifične podobe naselij, ohranjanje privlačnosti podeželja, njegovih identifikacijskih vrednot ter izboljšanje stanovanjskih razmer z obnovo in novo namenskostjo obstoječe zgradbene strukture. Korak naprej in nadgradnja temu procesu je bila tudi ustanovitev Agencije za regionalni razvoj in Sklada za ohranjanje poseljenosti slovenskega podeželja, ki s svojimi izgrajevalnimi mehanizmi zagotavlja implementacijo razvojnih programov.

Hkrati s spodbujanjem razvoja na podeželju je postopno naraščala zavest o varovanju lastnega okolja. Pojavile so se potrebe po empiričnih analizah o vzrokih za zaostajanja v razvoju na konkretnih območjih in iskanju vzrokov zanje. Poti so vodile k iskanju »notranjih« razlogov. Razvojni cilji so bili naravnani k izkoriščanju lastnih virov in idej, prilagojenih obstoječim razmeram. Tako so proti koncu devetdesetih let začele pridobivati na pomenu različice sodobnih **endogenih** (ascendenčnih) politik, ki s pomočjo primerjav razvojnih prednosti in slabosti temelje na spoznanju lastnih posebnosti drobnih funkcijsko zaokroženih območij. Temu obdobju je sledilo vrednotenje lokalnih virov in njihova združitev v institucionalne vire. Temeljnim ocenam vrednotenja lokalnih virov so pozneje sledile delitve glede na načine njihove implementacije (Koščak, 1999):

- sektorski (vertikalni) pristop je enostavnejši, ker je potrebno manj usklajevanja in sodelovanja (prednost imajo programi z boljšo razvojno perspektivo);
- teritorialni (horizontalni) pristop usklajenega razvoja določenega območja je zahtevnejši, saj zahteva sprotno usklajevanje praviloma heterogenih prioritet sektorjev.

Cilji endogenega razvoja so (Scheer, 1990, cit. po Markeš, 1996):

- premišljena izraba ekonomskogeografskih prednosti razvojnih konceptov;
- ustvarjanje obratov, ki so hitro prilagodljivi in specializirani;
- pospeševanje novih kooperacijskih in organizacijskih oblik partnerstva;
- zagotavljanje človeških virov ter osredotočenost v kakovost;
- varovanje kakovostnega okolja.

Koncepti endogene politike podeželskega razvoja so praviloma kompleksni. S pomočjo aktiviranja lastnih potencialov je njihov temeljni cilj zmanjšanje odvisnosti od drugih območij (Markeš, 1996).

Tudi endogene politike poznajo več pasti (Koščak, 1999):

- endogeni ukrepi so v svoji avtonomnosti tako radikalni, da obstaja nevarnost samouničenja;
- lastno originalnost in identiteto so zmožni ohranjeti samo ob pomoči višjih stopenj odločanja (s finančnimi viri);
- sprva endogeni ukrepi se v poznejši fazi oblikovanja prepletejo z načrti velikih gospodarskih ustanov (velika podjetja, multinacionalke).

Poglavitne značilnosti starejših in novejših oblik spodbujanja razvoja na podeželju nakazuje preglednica 4.

Preglednica 4: Oblike spodbujanja regionalnega razvoja na podeželju.

Oblike spodbujanja	Staro	Novo
oblika aktivnosti	»od zgoraj navzdol«, dirigirana in vsiljena	sočasno usklajevanje »od zgoraj navzdol« in »od spodaj navzgor«
fleksibilnost/robustnost	togi planski ukrepi s ciljem zagotavljanja legitimnosti ukrepov	fleksibilna vizija z možnostmi dodatnih usklajevanj
temeljna razvojna strategija	gospodarska rast	uravnotežen razvoj
razvojni mehanizmi	državne institucije in administracija	partnerska združenja
cilji	regionalni plan, temelječ na rabi tal	regionalna strategija in sektorski ukrepi
oblikovanje regionalne zasnove	statične, s strani države definirane regije	fleksibilen pristop, vključno s čezmejno naravnostjo
metode spodbujanja	državno nadzorovana medregijska delitev sredstev	usklajen »portfolio« med endogenimi in eksogenimi razvojnimi potenciali

Klasične politike regionalnega razvoja, ki so jih uvajali v sedemdesetih letih 20. stoletja, so težile predvsem k oblikovanju različnih ekonomskih, to je »kompenzacijskih« mehanizmov na področju socialne politike, in izenačevanju načinov življenja. Vsebovale so tudi prostorsko relevantne elemente (na primer investicije v prometno in komunalno infrastrukturo, na področju agrarne politike, ...). Pri določanju vsebin pospeševanja regionalnega razvoja so poleg funkcij v omrežju naselij, namenske rabe zemljišč ter demografskih in ekonomskih kazalnikov razvoja začeli kmalu uporabljati še kazalnike razvitosti družbenega standarda, kazalnike infrastrukturne opremljenosti ipd.

Sodobni pogledi krepitve podeželskih območij temeljijo na izgrajevanju inovativno naravnanih regionalnih struktur, usmerjenih v:

- diverzifikacijo dejavnosti na podeželskih območjih, še zlasti razvijanje okolju prijaznega turizma;
- povečevanje funkcijske raznolikosti podeželskih naselij kot dejavnika privlačnosti za gospodarske impulze in s tem zmanjševanje potreb za dnevno delovno migracijo na daljše razdalje;
- izboljševanje dostopnosti do telekomunikacijskih storitev in prilagajanje pristojbin;
- izboljševanje dostopnosti z učinkovitim subvencioniranjem javnega transporta na gorskih, hribovitih, kraških in obmejnih območjih;
- izboljševanje gospodarske strukture, posebej z vidika odpravljanja prevladujoče odvisnosti od ene same industrijske dejavnosti ali od kmetijstva;
- izrabo obnovljivih virov energije;
- oblikovanje preventivnih strategij za prenovo stavbne dediščine;
- oblikovanje primernih strategij za zmanjšanje pritiska za nakup nepremičnin (preprečevanje špekulacij);
- pomoč pri razvoju endogenih potencialov na podeželju;
- pospeševanje medsebojnega sodelovanja med (pre)majhnimi občinami pri zagotavljanju ustrezne infrastrukture (personalne, tehnične, komunalne in institucionalne);
- odpravljanje vzrokov za odseljevanje s podeželja;
- ustvarjanje in zagotavljanje industrijskih in drugih proizvodnih delovnih mest tudi na podeželju, kar pomeni zagotavljanje primernih zemljišč tudi za obrt in industrijo;
- vzdrževanje minimalne opremljenosti lokalnih središč;
- vzpostavljanje partnerskih odnosov med mesti in podeželjem;
- zagotavljanje gospodarsko neodvisnega, učinkovitega in še posebej trajnostno naravnane upravljanja s kmetijskimi zemljišči in drugimi zelenimi površinami;
- zagotavljanje sonaravnega kmetovanja ter uvajanje in spoštovanje ekoloških standardov na podeželskih območjih.

Uspešna preobrazba podeželja je eden od ključnih dejavnikov slovenskega vključevanja v evropske integracijske tokove. To pa ni odvisno le od stabilizacije demografskih razmer na podeželju, marveč predstavljajo

okvir predvsem različni scenariji na področju izbora socialno-ekonomskih dejavnosti. Prilagajanje kmetijske politike je zato usodno povezano s strukturno preobrazbo podeželja. Empirične raziskave so pokazale, da je prebivalstvo na slovenskem podeželju v kritičnem obdobju po 2. svetovni vojni reagiralo bodisi z izseljevanjem bodisi s pasivnim (po večini neperspektivnim) vztrajanjem v domačem okolju. Za ohranjanje funkcionalnosti podeželskega prostora (kar je tudi eden od strateških ciljev slovenskega kmetijstva) je velikega pomena ohranjanje stalnega prebivališča na podeželju.

Na podlagi teoretskih predpostavk smo izdelali matrično preglednico, ki je poizkus sinteze oziroma prikaz možnih poti za preseganje regionalnih disparitet na slovenskem podeželju. Temelji na oblikovanju izhodišč za pripravo možnih ukrepov in strategij. Oblikovati je potrebno takšne razvojne scenarije, ki bodo za razliko od zdaj prevladujočega pasivnega pristopa omogočili aktivno sanacijo podeželskih območij z razvojnimi problemi. Pasiven pristop pomeni nadaljnjo krepitev velikih središč z boljšo infrastrukturno opremljenostjo, s čimer se prebivalce gospodarsko šibkih območij samo »draži«, posredno pa se odpirajo novi emigracijski tokovi.

Za podeželje je pomembno vzpostavljanje partnerskih odnosov med mesti in podeželjem ter diverzifikacija teh območij, kar pomeni:

- oblikovanje majhnih, inovativnih in prilagodljivih »management« regij tudi za kmetijske dejavnosti;
- oblikovanje stalnih teles oziroma združenj za krepitev povezovanja, razvijanje zavesti in integrativne sposobnosti pri skupnih nalogah;
- regionalna politika, temelječa na ekonomski uspešnosti (ob upoštevanju potreb po prestrukturiranju perifernih območij v skladu s kriteriji skladnega regionalnega razvoja in potreb po (pre)vrednotenju razvoja predvsem hribovskih območij);
- regionalna politika, temelječa na prenosu znanja (inovacijski centri, kooperacijske agencije);
- izboljševanje konkurenčnosti podeželja, uveljavljanje mehanizmov za povezovanje podeželja v enoten sistem;

Preglednica 5: Primer možnega reševanja izseljevanja ljudi kot enega od problemskih sklopov na podeželju.

Problem	Cilj	Ukrepi	Nosilec/instrumenti
<ul style="list-style-type: none"> • izseljevanje prebivalstva 	<ul style="list-style-type: none"> • zagotavljanje kmetijskih obratov in kmetijskih zemljišč z ustreznimi pridelovalnimi potenciali; • dolgoročno ohranjanje naselbinskih območij. 	<ul style="list-style-type: none"> • poravnava oz. poplačilo za ohranjanje kmetijskih zemljišč, zagotavljanje vzdrževanja kulturne pokrajine in sonaravnih (ekoloških) učinkov; • zagotavljanje sonaravnih kmetijskih zemljišč (prednostna območja); • pospeševanje kmetijske infrastrukture za ohranjanje poselitve gorskih/kraških/hribovitih/obmejnih območij; • vzdrževanje kulturne pokrajine. 	<ul style="list-style-type: none"> • država/regionalna združenja/občine; • kmetijska svetovalna služba; • skladi/agencije za pospeševanje regionalnega razvoja.
<ul style="list-style-type: none"> • razseljevanje in propadanje podeželskih naselbinskih struktur 	<ul style="list-style-type: none"> • ohranjanje značilnih gradbenih in naselbinskih struktur; • ohranjanje oz. vzpostavljanje kompaktnih naselij z jasno definiranimi mejami nasproti odprtemu prostoru; • prednostno upoštevanje naravnih razmer pri naselbinskem razvoju. 	<ul style="list-style-type: none"> • okrepljeno upoštevanje okoljskih komponent pri urejanju naselbinskih struktur; • usmerjanje kmetijskih obratov na območja zunaj zaokroženih naselbinskih območij, upoštevaje merila ohranjanja značilnih gradbenih in naselbinskih struktur; • določanje namenske rabe za dejavnosti medkrajnega pomena v lokalnih središčih; • preprečevanje gradnje v zelenem okolju, upoštevaje naravne razmere. 	<ul style="list-style-type: none"> • občine; • tekoče spreminjanje, dopolnjevanje plana namenske rabe zemljišč, urbanistične zasnove, zazidalnih in ureditvenih načrtov ...

- revitalizacija demografsko ogroženih območij;
- vlaganja v infrastrukturo (vzpostavitev nove komunikacijske in transportne tehnologije, poudarjanje vloge in pomena razvoja sekundarnih prometnih omrežij, upoštevanje učinke, ki jih povzročata odmak-njenost, oblikovanje strategije investicij v infrastrukturo, zagotovitev specializirane distribucijske površine ...);
- vlaganja v družbeno infrastrukturo (zlasti dejavnejše vzpostavljanje izobraževalnih in tehnološko-raz-vojnih ustanov);
- vzpodbujanje integriranega razvoja podeželja, upoštevanje raznolikost dejavnosti;
- integriranje kriterijev za uravnotežen razvoj in varovanje okolja v funkciji učinkovitosti omrežij;
- državna pomoč pri vključevanju v medregionalno in čezmejno sodelovanje.

Za preprečevanje izseljevanja ljudi in z njim povezanega pospešenega propadanja kulturne pokrajine so potrebni specifični cilji in ukrepi, ki jih podajamo v preglednici 5.

4 Sklep

Za implementacijo potrebnih ukrepov, to je za opredelitev možnih oziroma primernih ravni za izvaja-nje regionalne politike ter za ugotovitev ustreznih poti usmerjanja pomoči do konkretnih uporabnikov, bi bilo potrebno opraviti še dodatne raziskave. Možnosti za udejanjanje skladnejšega razvoja podeželja je več; nekatere med njimi je z raznimi korektivi mogoče dodatno objektivizirati. Temeljni cilj mora biti, da pomoč prejmejo zlasti tisti subjekti, ki jo najbolj potrebujejo in na katerih bo temeljil prihodnji raz-voj. Še posebno pozorno, tankočutno bo potrebno usmerjati pomoč v razvojno najbolj problematičnih podeželskih predelih, kjer bo verjetno potreben selektiven pristop. Z njim naj bi vplivali na pozitivno stanje in razvoj tistih prvin in dejavnikov, ki v največji meri prispevajo k negativnim razvojnim težnjam. Na posameznih območjih bo potrebno vzpostaviti več ravni prejemnikov in usmerjevalcev pomoči, ki naj, tudi z ustreznimi investicijskimi programi, medsebojno sinergetsko oplajajo širše napore za premagova-nje razvojnih ovir in zmanjševanje regionalnih disparitet.